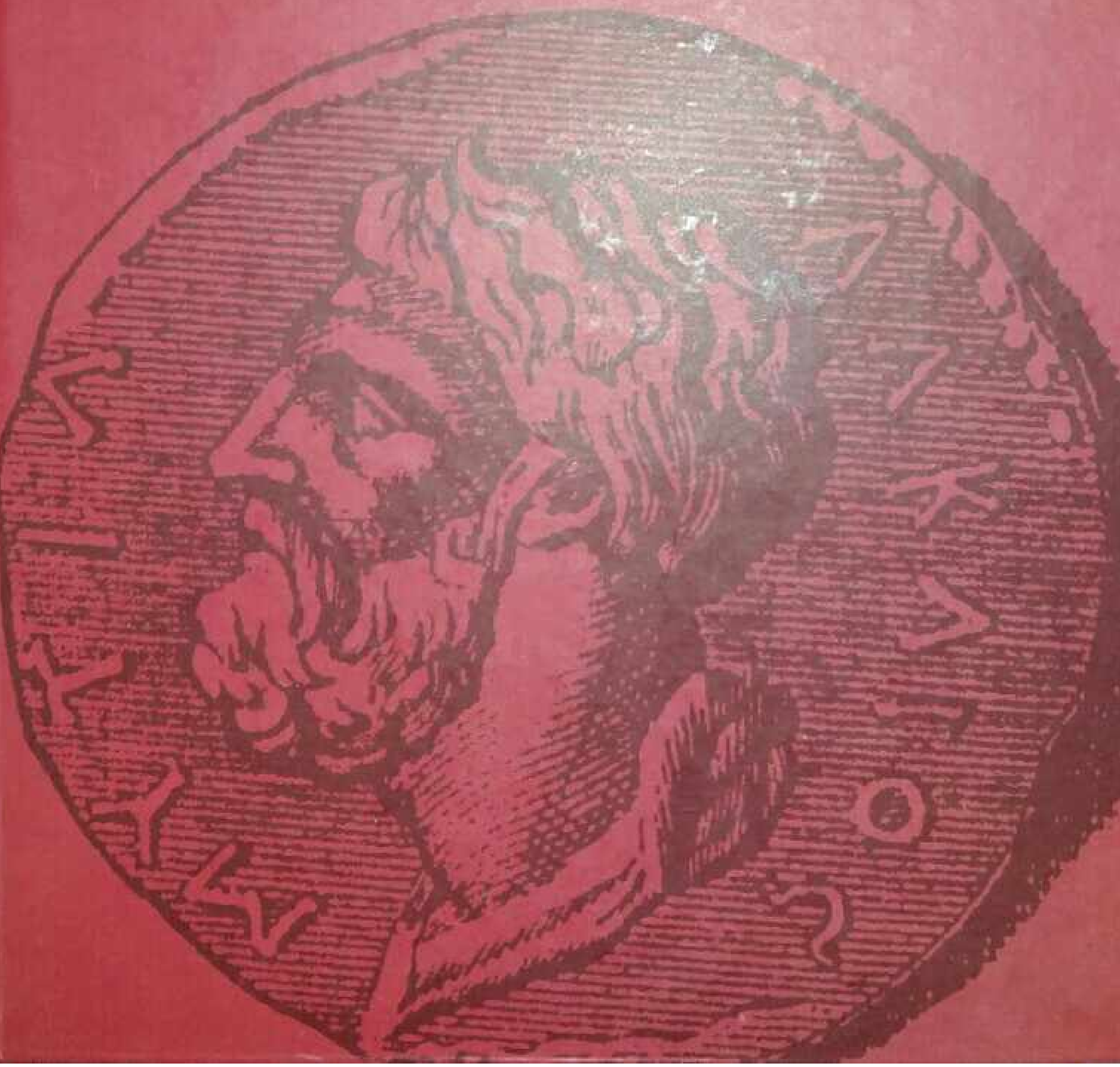
Приватна колекція

Алкей

пісні застольні і повстанські

Алкей

Алкей

пісні застольні і повстанські

Переклад з давньогрецької
Андрія Содомори

Львів
ЛА "Піраміда"
2013

ББК 84(0)3.5
А 45

В оформленні книжки використано пластику і живопис античності

Видавець Василь ГУТКОВСЬКИЙ

ISBN 978-966-441-315-9

ЗМІСТ

«Он долинув уже...» 25
«Виноградну лозу...» 26
«Вино – то дзеркало людини...» 27
«Де, мій хлопче, вино...» 28
«Рясноцвітна весна...» 29
«Ну ж бо, груди вином...» 30
«На землю шле нам із піднебесся Зевс...» 31
«Не варт журбою дух свій пригнічувать!...» 32
«Я блукаю, сну не знаю...» 33
«Пиймо! Чи ж не пора...» 34
«Скільки бід тих...» 35
«Пий же і напивайсь...» 36
«Он птахи якісь, глянь...» 37
«Нум же! Пов'яжіть мені хто круг шиї...» 38
«Хто б то Менона сюди, мого серця втіху, покликав?...» 39
«Ось і знову відчув я...» 40
«Фіалковолоса...» 41
«Щось мовить хочу, слово ж не мовиться...» 42
«Не пусте ж то колись повів...» 44
«Над головою висить...» 45
«Раз повів, що хотів...» 46
«Кайлом бий, та гляди...» 47
«Ні, не мури – мужі міста надійний щит...» 48
«Зевса-батька й Леди сини могутні...» 50
«Афіно владна, в війнах обізнана...» 51
«Славен будь, владарю верхів Кіллени!...» 52

«Поміж богами – той наймогутніший...» 53
«Злотоволосому Фебу, якого зродила на Делосі...»......54
«Гебре, рік оздобо, що побіч Ена...»............................55
«І в Єлени враз мов стрибнуло серце...» 56
«Важко, знає всяк, настраждавсь із дітьми...» 57
«Мов той шаленець, враз увірвався він...» 58
«Вітрів повсталих не зрозумітъ мені...» 60
«А онде знову вища й потужніша...» 61
«Вантаж вже скинуто, а вітер...».................................62
«Міддю сяє просторий дім...» 63
«Меланхр – ганьба для краю нашого...» 65
«Аж нині пиймо! Нині, хай п'яний вже...»..................66
«Той вже владою снить...»...67
«Уже до влади він поривається...» 68
«Нашій погибелі...»..69
«Він не завжди такий...» 70
«І ти ще смієш, кривоприсяжнику...» 71
«Я сказав би йому...» 72
«Вино – рікою, чисте, незмішане...»...........................74
«Ділянку гарну – видно здаля її...» 75
«В тиші тут одинцем, за огорожею...» 77
«Зевсе-батьку, нам же дали й лідійці...».....................79
«Із крайсвіту прибув...» 80
«Друзям, гонче, звісти...»...81
«Щедро миром мені...»...82

ДОДАТОК..83

КОМЕНТАР 127

У ВІДЗВУКАХ АЛКЕЄВОЇ ЛІРИ

В одній з Горацієвих од (II, 13) зустрічаємо образ, що видається зразком найпотужнішого, який лише можна осягнути поетичним словом, і звукового, й зорового контрасту. Горацій, уявивши себе вже у потойбічному світі, серед тіней померлих (поета ледь не вбило, упавши, якесь дерево у його садибі), бачить там знаменитих лесбоських ліриків – Алкея і Сапфо. Вона з лірою у руках снує любовні жалі – нарікає на своїх вихованок, які забувають про неї, наставницю; він, як і годиться поетові-воїнові, – гучніше вдаряє у струни: оспівує свої важкі труди – на морі, у вигнанні, на полі бою. Присвячений Алкеєві віршовий рядок (ода складена, власне, *алкеєвою* строфою) – саме той зразок найпотужнішого *фортіссімо*, що контрастує з безгоміннням далекого од житейських тривог потойбіччя: «Де й ти, Алкею, плектром із золота / Дзвонисто б'єш про біди моря, / Біди вигнання та біди воєн». На що перекладач може хіба натякнути, те в оригіналі – повною силою: «et te sonantem plenius aureo / Alcaee plectro dura navis, / dura fugae mala, dura belli». Годі не зауважити тут звукової лінії голосного «е»; він – і в прикметнику «золотий» (aureo), й у звертанні «Алкею» (alke – мужність, сила), що у свою чергу контрастує з низьким і темним (про тривоги ж мова) голосним «u» наприкінці поетичної фрази. Горацій уже не тримав у руках ліри, а лише з належною експресією виголошував свої твори. Алкей

і Сапфо – таки співали: їхня лірика – мелічна (melos – *спів*), а ще – монодична, тобто сольна, на противагу до лірики хорової, яку на той час представляв, зокрема, Алкман, що творив у Спарті й писав дорійським діалектом (Алкей і Сапфо – еолійським).

Виписуючи у своїй оді присвячені славетному лірикові рядки, Горацій, певно ж, якось його й уявляв собі, й чув його мужній, супроводжуваний лірою голос. Певно, як і знавці й цінителі поетичного слова, скажімо, його сучасник грецький ритор Діонісій Галікарнаський, подивляв блискучий стиль Алкеєвих пісень, де «величність єдналася з простотою і стислістю вислову, а милозвучність – із грізною силою»; погодився б, очевидно, і з найвищим авторитетом римлян у справах красномовства Квінтиліаном, який теж наголошував на стислості й величності вислову Алкея – поета, «щонайбільше подібного до Гомера». І таким великим було захоплення Горація лесбійськими поетами, що й на вершині слави (перший лірик Риму!), у знаменитому «Пам'ятнику», найвищою своєю заслугою вважав перенесення пісенних строф, що їх культивували Алкей і Сапфо, на рідний, італійський, ґрунт. І якщо б із поетичної спадщини Алкея, що нараховувала десять книг (писав на теми політичної боротьби, складав гимни богам та героям, оспівував вино й любов) збереглись не лише поодинокі пісні (оди) і їхні фрагменти, то нас і не дивувала б Горацієва оцінка власних заслуг: Алкей і Сапфо живили його поезію не лише строфічними формами, але й мотивами, темами, настроями – були духовним підґрунтям його творчості.

Що було живим відлунням для Горація, того, на жаль, уже не вловлюємо ми, віддалені від мелічної поезії не одним лиш тисячоліттям (розквіт еолійської лірики припадає на VII–VI ст. до Р. Х.). Не чуємо того, що було основним носієм естетичної насолоди й зворушення, – голосу й музики. Не схоплюємо й своєрідності мови першотвору, де були довгі й короткі склади (квантитативна, або метрична система віршування), а наголос – музикальний, тонічний, що визначався підвищенням і пониженням тону. І все ж – дослухаємось, бо іншого способу попросту немає: ігнорувати віршові особливості оригіналу, зводити усе його розмаїття до сучасного римованого вірша (такою стежкою йшло чимало перекладачів) означає загалом поривати з тим, що називаємо «духом першотвору». Ось одна із спроб *почути*, скажімо, цю ж таки *алкеєву* строфу у протиставленні до сапфічної (як це сприймає поет-символіст, перекладач лесбійських поетів В'ячеслав Іванов): «Наскільки Алкеєва строфа мужньо енергійна і вільно експресивна у пластичному ладу свого музикального руху, що войовничо прискорюється (у третьому рядку), а потому мовби застигає у жесті гордовитого і впевненого спокою, – настільки «сапфічна строфа» ніжна й зворушливо-наспівна, ритмічно рухається, мовби окутана складками довгих одіянь, і замикається солодким лірним зітханням – приспівом жіночих плачів над померлим Адонісом («гине Адоніс! – ніжний Адоніс!»).

У ритмах алкеєвої строфи звучить чи не найвідоміша із збережених поезій Алкея – про корабель, якого шмагають

зусібіч поривні вітри (алегоричний образ розшарпуваного міжусобицями старогрецького поліса – міста-держави). Ось початок цієї оди:

Вітрів повсталих – не зрозуміть мені:
То з того боку хвиля накочує,
  То з того – ми ж посеред моря
    Ринемо чорним судном наосліп.

Коли спробуємо прислухатись (і приглянутись) до пластичного ладу цієї строфи, то зауважимо, що найприродніше той лад проступає саме в образі хвилі. Прокочуються тут наче три ритмічні хвилі: дві – слабші (один піввірш у висхідному ритмі: «Вітрів повсталих...», другий – у низхідному: «не зрозуміть мені»; аналогічно – й у другому віршовому рядку) й одна – сильна: третій вірш, у висхідному ритмі, – хвиля набігає; четвертий, у низхідному, – відкочується *. Поряд з алкеєвою, у тих же, пов'язаних із морем, одах знаходимо й сапфічну строфу. Ось кінцівка поетичного звернення (гимну) до синів Зевса й Леди, близнюків Кастора й Полідевка, що рятують мореплавців із біди:

---

* Про таку хвиленодібну динаміку алкеєвої строфи говорить М. Гаспров, аналізуючи ритміку Горацієвих од (Гаспаров М. Поэзия Горация / Квинт Гораций Флакк. Оды, еподы, сатиры, послания / Пер. с лат. – М.: Издательство «Художественная литература», 1970. – С. 8)

Он, майнувши ген, на вершечок щогли,
Ясністю здаля, де ви є, звістивши,
Чорному судну несете ви світло
    В ніч буревійну.

Втім, не вдаватимемось тут в аналіз численних поетичних строф, що їх розробляли еолійські поети, опираючись на багату пісенну традицію Лесбоса, на релігійні й народні її джерела. Перекладач доклав зусиль, щоби кожну фразу читач озвучив (таки озвучив, а не пробіг її оком) саме у відповідному до першотвору ритмічному ключі; а щоб він не «спіткнувся» об незвичний вірш, структуру такого різностопного (логаедичного) вірша увиразнено графічно: складні стопи (хоріямби, гліконеї, іоніки та ін.) подані окремим рядком.

Отож, «біди моря, біди вигнання та біди воєн» – так Горацій окреслює життєвий шлях свого улюбленого лірика (подібно й про себе в одній із од: «Війни бачив я, находивсь, наплававсь – час одпочити). І ще раз про Алкея – в оді «До ліри», тим разом сапфічною строфою:

Вперше струн твоїх дотикавсь лесбієць,
Мужній воїн той, коли бій влягався
Чи коли судно завертав під берег,
    Бурею гнане, –

Славив Вакха, Муз і Венеру владну,
З тим, хто все при ній – пустотливим сином,
Славив Ліка він, його чорні очі
    Й кучері темні.

І все ж у житті Алкея (такий час, на зламі VII–VI ст., обрала йому доля) переважали біди. Представник давньої аристократії, що виводила своє походження від троянських героїв, він поряд з іншими нащадками такої ж знаті чинив запеклий опір новому класу торговців і ремісників, які, зрозуміло, поривалися до влади. Перевага була на боці останніх, і то поважна перевага – гроші. За тими, хто нагромаджував їх, було й майбутнє. Давнє – віджиавало: втрачали своє значення передусім народні збори, де традиційно засідали лише ті, хто вважав себе нащадком аристократичних родів. Появляються *тиранії*: окремі люди (бувало, що й з аристократів) зосереджують владу у своїх руках, щоб відмінити старовинні родові інституції, скасувати неписані, оперті на традиціях, закони й звільнити шлях для розвитку нових суспільних сил. Так з'являються й *есимнети* – тимчасові правителі, яким надавалась політична влада для втихомирення політичної боротьби, міжусобиць, і наведення в країні порядку.

У Мітілені, місті на Лесбосі, батьківщині Алкея і Сапфо, таким правителем був Піттак, один із семи грецьких мудреців (з ним і пов'язані майже всі політичні поезії Алкея). З античних джерел, передусім від Діогена Лаертського, маємо деякі відомості про нього як людину й політичного діяча. Батько Піттака, на ймення Гірр, фракієць за походженням, осягнувши чимало почестей, якийсь час був навіть правителем Мітілени. Сам же Піттак відзначився у боротьбі лесбійців з афінянами за право володіти Сигеєм у Троаді, за що теж отримав різні почесті. Був обраний есимнетом

із наданням повноважень на десять років для примирення ворогуючих партій і впорядкування краю. Видав низку законів, відзначився мудрістю і справедливістю. Після закінчення своїх повноважень оголосив амністію політичним ворогам, серед них і Алкеєві («Краще простити, аніж мстити» – начебто сказав при цьому), і повернувся до приватного життя, проживши іще десять років.

Алкей же дивиться на Піттака з позицій родового аристократа – не лише як на ворога, а як на людину загалом без моральних засад – розпусного вискочня, який, ідучи по головах громадян, за єдину свою мету має владу і збагачення. Свято переконаний у своїй правоті, поет марить поверненням старих «добрих» часів, коли жителі Мітілени жили у мирі й злагоді з його знатними предками; болісно переживаючи жорстокі міжусобиці, що знекровлюють рідне місто, він вірить, що спокій можна повернути лише збройно – коли Арес подарує щастя у битві йому і його побратимам, нащадкам благородних предків. А щоб наблизити той день, бере до рук то меч, то таку ж сувору й дзвінку свою ліру.

Так виникають пісні боротьби – stasiotika (*досл. повстанські* пісні), що дають нам, хай фраґментарне, але живе уявлення про тогочасні події на Лесбосі. З окремих пісень цього циклу бачимо, що спочатку Алкей був з Піттаком у союзі, зокрема, при поваленні тирана Меланхра, а також у згаданій вже боротьбі за володіння Сигеєм. Але союз тих, які стояв на різних позиціях, не міг бути тривким: незабаром Піттак зближується з новим тираном,

Мірсілом, і напередодні організованого Алкеєм збройного виступу переходить на бік того ж таки Мірсіла, що викликає у поета новий вибух обурення й гніву. За таких обставин його навідує розчарування; втрата перспективи навіює похмурі візії приреченого на загибель судна, що змагається з «повсталими на морі вітрами». Початкова алегорія (вітри – політичні партії, що зійшлись у запеклій боротьбі; судно – держава, що від цього страждає) поступово розмивається, переростає в детальний, реалістичний опис бурі й близької загибелі судна, а далі, знову в алегоричному ключі, заклики «не поганьбити свого роду»; насамкінець – мотив безнадії: як пошарпане бурею судно хоче залягти на дні морському, так і поет – забувши все, віддатись тій втісі, яку дарує людям вино. Якось сам собою спадає на думку мотив із нашої, подібним настроєм народженої пісні: «Пиймо, друзі, грай, музико, / Нам вже все одно, / Бо правдиве тільки в світі / Музика й вино»...

«Пий!», «Пиймо!» (*Pone! Ponomen!*) – таким закликом Алкей не раз починає свої пісні. Це – так звані *застольні* пісні (sympotika). У вині, дарунку Діоніса, – «правда»; воно – «найкращий лік од горя», «дзеркало людини». У ньому й топить поет гіркоту поразок, підживляє – радість перемоги. Ним гасить спрагу у розпал спеки, зігрівається – у зимову негоду. «Друзі» ж, до яких він звертається, – це не просто товариші по келиху: це його однодумці, представники родової аристократії, пов'язані між собою клятвою боротьби. Це, сказати б, політичні організації (*гетерії*), а не лише тісне коло приятелів. Подібні зібрання мужчин в

окремому домі (*андрейон, пританейон*) були, очевидно, залишками вікових чоловічих союзів, що існували поряд з жіночими (згадаймо Сапфо) в архаїчній Греції. За часів Алкея чоловічі союзи були центрами суспільного життя аристократів; тут, за обідами, співами й бесідами, обговорювались також важливі політичні справи. Тому-то між застольними піснями Алкея і піснями боротьби, його політичною лірикою, немає чіткої грані: мотиви боротьби й вина часто переплітаються, чергуються. Інша річ, коли поет, абстрагуючись від реалій дня, торкається вічної теми – життя й смерті (у звертанні до Меланіппа), коли, «між боями», складає любовні пісні (erotica), а чи тоді, коли, знесилений життєвою боротьбою, під кінець життя, порушує лишень особисте. Пісні боротьби й застольні пісні схиляли, зрозуміло, до творення романтичного образу Алкея – безстрашного лицаря, любителя боїв і вина. Виглядало ж усе, як бачимо, набагато прозаїчніше. Життя, «не вельми делікатна річ», як про нього каже Сенека, кидало виклики, і поет сприймав їх, не ухиляючись, як і належало людині запальної вдачі й сильного темпераменту.

І все ж Алкеєве життя не обмежувалось лише політичною боротьбою на Лесбосі, а його творчість – оспівуванням тієї боротьби. Разом зі своїм братом Антименідом він змушений був, як вигнанець, бувати далеко поза межами свого краю (Антименід – у Вавилоні, Алкей – в Єгипті, у Фракії). Та всюди, де б не доводилось бувати Алкеєві, він дивиться на світ очима поета. У кожному фраґменті твору відчувається притаманна давнім еллінам непідробна

радість життя, вміння вловити й передати словом кожен його порух. Так, у Фракії його захоплює бурхливий Гебр (сучасна Маріца); очима Алкея бачимо барвистокрилих птахів, що летять із дальніх країв, «де Океану пруг»; разом з ним радіємо першому подиху «квітоносної весни»; всім тілом відчуваємо спеку, від якої аж легені пересихають, чуємо лящання цикад, а весною – голос зозулі; дивимось на схилок зимового дня (вже його – «на мізинець») і живемо особливим настроєм тієї хвилини, коли в домі ось-ось запалять світло; бачимо, як докидають «дров до вогню сухих», чуємо жар, який відгороджує нас од холоду, що надворі, поза стінами дому; переживаємо з поетом гіркоту його вигнання; його ж таки очима бачимо лесбійських жінок, які, вшановуючи Геру, йдуть, мовби пливуть, тягнучи за собою довгі одіяння – пеплоси, чуємо чистий, лункий спів... Та скільки б не було тих образів, найчастіше зринатиме в нашій уяві, певно, той – найенергійніше накреслений: силует чорного судна, що вихоплюється з обіймів нічної бурі – й разючий спалах на вершечку його щогли (в моменті спалаху ми й бачимо той образ); це Діоскури, брати-близнюки, що стали зорями на небі, несуть порятунок: чорному (осмоленому) судну – яскраве світло...

Гимни до богів (Діоскури – в їхньому числі), що збереглись переважно у зачинах, а також пісні на міфологічні сюжети складають ще один цикл у творчості Алкея. Тут поет найближчий до гомерівської традиції, найчастіше послуговується характерними для гомерівського стилю зображувальними засобами, передусім, складними епітетами, не

відступає від традиції й у трактуванні міфів, зокрема, троянського циклу – про Єлену, що стала причиною Троянської війни; про героя тієї війни Аякса Локрійського, який образив Афіну, збезчестивши в її храмі віщунку Кассандру; про Єлену і Фетіду, дочку морського бога Нерея, дружину Пелея, матір Ахілла та ін. Які цикли б, однак, ми не виокремлювали в Алкея, домінують тут (іще раз згадаймо Горація) – «біди моря, біди вигнання та біди воєн». Єдине, що може протистояти бідам, – це мужність. Войовнича мужність Алкея і пристрасна любов Сапфо – два крила еолійської лірики, життя загалом.

Обговорюючи пісенний стиль Алкея, згадуваний вже Діонісій Галікарнаський, між іншим, зауважив: «...усуньмо віршовий розмір – і здебільшого матимемо політичну риторику». А риторика – це вміння сказати про щось не абияк, а стисло, дотепно, афористично. Але ж саме віршовий розмір (про це чомусь не говорить грецький ритор) наче карбує фразу, робить її лапідарною, мовби припасовує слово до слова, вислів до вислову. Як це, скажімо, у творі, складеному хоріямбічним віршем: «Щоб журбу забувать, / Дав нам вино / Зевса й Семели син» (усуньмо віршовий розмір – фраза «розсиплеться») або аналогічний щодо ритмічної структури: «Раз повів, що хотів, – / Слухай – чого б / Ти й не хотів почуть». «Лік од горя – вино». «Де, мій хлопче, вино – там таки й правда». «Ні, не мури, мужі – міста надійний щит» (ці ж хоріямби). «Вино – то дзеркало людини» (ямби). Але перекладачеві не завжди вдається афористичну думку автора відтворити українською мовою

у такому ж ритмічному озвученні. Наприклад, чи не найвідоміший вислів, що його передає нам Алкей «Людина – то / Гроші» в оригіналі звучить хоріямбом (chrémat' anér); у перекладі, бачимо, довелося змістити цей вислів у віршовому рядку (у хоріямб він «не влізає»), проакцентувавши натомість думку автора перенесенням (enjambement). Отож, якби ми мали сьогодні не лише фрагменти Алкеєвих пісень, а цілість, то збірники афоризмів поповнилися б не одним цікавим висловом.

Що ж до Алкеєвих алегоричних образів та символів, що знайшли своє відлуння у європейській літературі, то згадаймо ще раз образ корабля-держави; подібні алегорії – у С. Бранта («Корабель дурнів»), у нашого Г. Сковороди («Чолнок мой бури вихр шатает, / Се в бездну, се выспрь ввергает!..»), у М. Лермонтова та багатьох інших, але передусім, найвиразніше відлуння, – в оді Горація (І, 14). Алегоричним є образ, узятий з каменярського ремесла: «Кайлом бий, та гляди, / Щоб і тобі, / Поки лупатимеш, / Каменяре, не збив / З пліч голови / Камінь розгонистий». Снується й звідси низка споріднених образів; найяскравіший – в І. Франка. Наш Каменяр, однак, не застерігає – закликає: «Лупайте сю скалу...». Втім, Алкей любив говорити навпрямець, тож алегорій у нього не так багато.

* * *

Саме І. Франко вперше знайомив українського читача з поезією Алкея. Чуючи велику симпатію до давньогрецької літератури загалом (надавав їй перевагу над римською), твори лесбійських ліриків він перекладав і досліджував з особливою приємністю. Якщо у піснях Сапфо нашого Каменяра захоплювали «сердечні та глибокі чуття, простота та ясність вислову», то Алкей імпонував поривною енергією й активною, властивою і Франкові, життєвою позицією («Проти рожна перти, проти хвиль плисти...»), взагалі своїм життям, сповненим «бурливих та незвичайних пригод» (свої переклади пісень Алкея і Сапфо, які супроводжує докладними, опертими на античні джерела студіями, І. Франко видає у Львові у 1913 р.). Головною інтенцією І. Франка, який своїми інтерпретаціями охопив колосальний масив античної літератури, було ознайомлення українського читача з найвидатнішими постатями тієї доби. І в цьому його величезна заслуга. Поза увагою перекладача (інакше й бути не могло) фактично залишається те, що називаємо «формою» поетичного твору – багата (про неї вже згадано), емоційно виразна строфіка ліричних поетів. «Поза увагою» – тобто поза спробами формально точного відтворення тієї строфіки засобами українського вірша (зважмо, що ці переклади І. Франко робив уже хворим, за якихось чотири роки до смерті). В алкеєвій строфі, скажімо, появляється кінцівка сапфічної; фігурують вірші, що своєю метричною структурою не відповідають ні одній із тих строф; не збережено й кількості рядків у строфі:

Не розумію і не пійму ніяк
Спору отих супротивних вітрів.
Хвилі бушують то відси, то відти,
А ми між ними на судні державнім
Б'ємся непевно.

Іноді, й не натякаючи на своєрідність форми першотвору, перекладач звертається до звичного, подекуди й з римою, вірша, як ось тут – у жартівливій тональності:

Донеси додому, гонче:
Спас життя своє Алкей,
Та щита не уберіг він.
Для потіхи лиш додай:

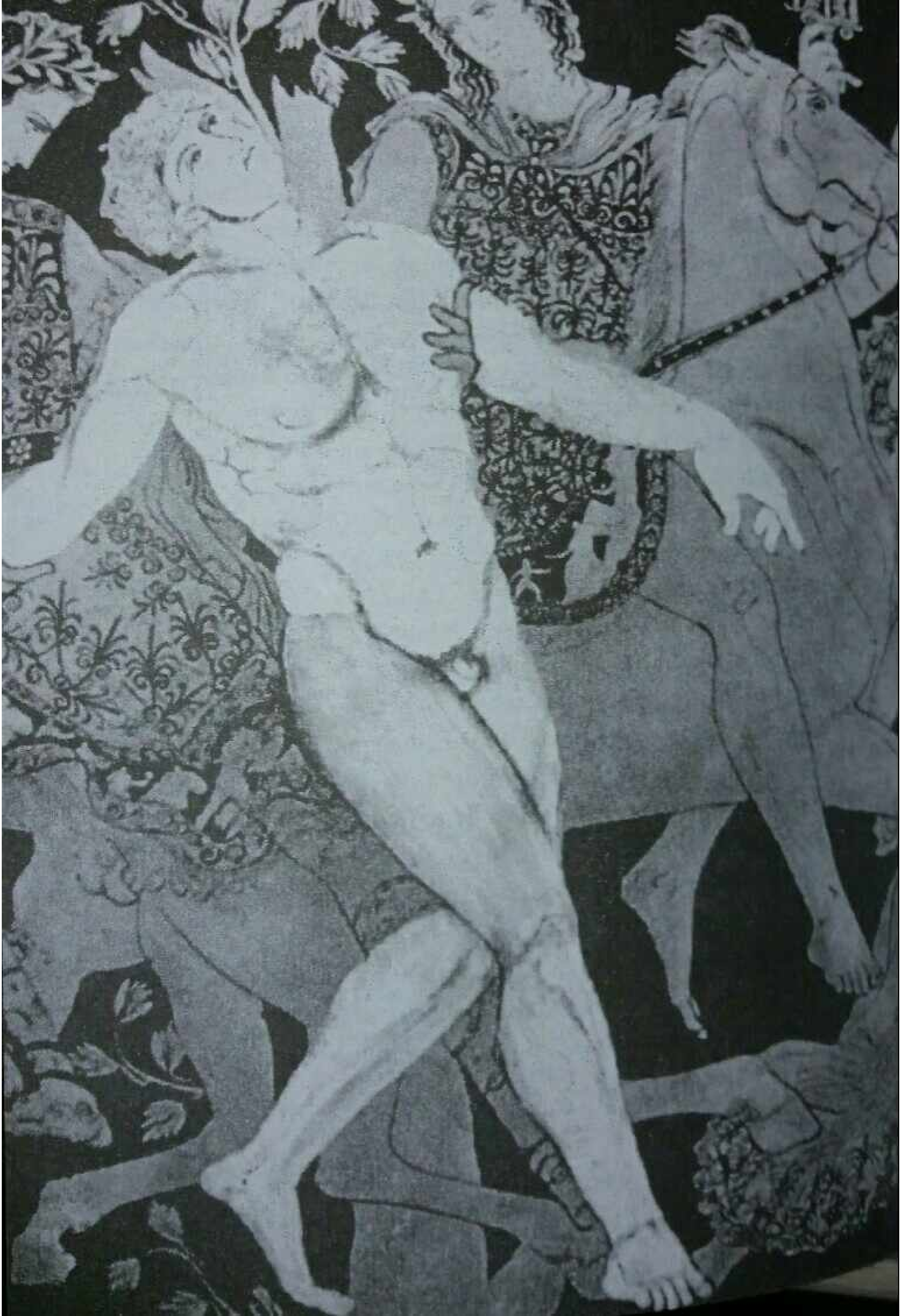
«Щит його повісять нині
Переможці-афіняни
В Сігейоні, в славнім храмі
Синьоокої богині».

Осучаснення форми веде, зрозуміло, й до лексичних анахронізмів та заниження стилю, як у попередньому, так і в ось цьому творі:

Не піддавайся гризучій журі!
Нічого жура не поможе.
Один лише спосіб, мій Бикху, на неї:
Черпни на потіху живиці тієї,
Бо се медицина найліпша, небоже!

І все ж переклади І. Франка стали великою школою для наступного покоління інтерпретаторів: І. Франко, що дуже важливо, акцентуючи простоту й щирість ліричного твору давнини, рішуче відмовився від його «прикрашування» звичними для читача зображувальними засобами й по-своєму, хай і не реконструюючи античних строф, давав читачеві змогу відчути первісну свіжість, головне ж – розмаїття форм античної меліки в добу її найвищого розквіту.

Одну з Алкеєвих пісень («Міддю сяє великий дім»), дотримуючись віршових розмірів оригіналу, переклав, уже в наш час, Г. Кочур. Над іншими, ще у шістдесяті роки, працював автор цих рядків: переклади всіх відомих фрагментів поезій Алкея і Сапфо (дещо опубліковано, зокрема, у часописі «Жовтень», нинішній «Дзвін», № 1, 1968 р.) були долучені як додаток до кандидатської дисертації «Художня майстерність лесбійських ліриків та проблеми поетичного перекладу їх пісень», якою керував доктор історичних і філологічних наук проф. Соломон Лур'є. Майже всі поезії Алкея тепер перекладені фактично заново; дещо з давніх варіантів подано у «Додатку» – для зіставлення (тут же – переклади І. Франка, Г. Кочура, М. Соневицького і Т. Лучука). Повторно працюючи над відтворенням еолійської меліки, особливу увагу перекладач звертав саме на ритмомелодику вірша, адже відлуння, хай якій далині не належало б воно, повинно бути якомога чистішим.

1

Он долинув уже
  Із-поза меж міських
Невмовкаючий хор
  Птаства співучого.

В лист горби зодяглись,
  Де виноградники,
А в долах очерет
  В ріст і собі пішов.

Десь зозуля кує,
  Чуйна луна здаля
Те «ку-ку» раз у раз
  Лунко повторює.

2

Виноградну лозу
    Спершу плекай,
Де має сад рости.

3

Вино – то дзеркало людини.

4

Де, мій хлопче, вино –
Там таки й правда.

5

Рясноцвітна весна,
        Лиш холоди втекли,
Знову світлом-теплом
        Заполонила все.

Їй в усю широчінь
        Море всміхнулося –
З вітерцем ходовим
        Час і тобі рушать.

6

Ну ж бо, груди вином
Охолоди –
В небі зоря жахтить!

От же клята пора –
Літня жарінь
Виссала соки всі.

Лиш цикада в кущах –
Що їй той сквар? –
Із-під крилéць тремких

Спів лункий видає:
Що гарячіш –
То він ляскучіший.

Жарко квітне будяк,
Хіть і в жінок –
Щонайжагучіша.

А мужам ізсушив
Сіріус міць –
Стегна і голову.

7

На землю шле нам із піднебесся Зевс
Негоду люту, он і струмки пливкі,
Під неба подувом холодним
Заціпенівши, взялися льодом.

Розвій-но студінь – дров до вогню сухих
Докинь і в дзбані змішуй (не скупо лиш!)
Вино солодке, а під скроню,
Друже, м'яку підклади подушку.

8

Не варт на серце брати журби тягар!
Хіба ж то горем – горю зарадив хто?..
        Вино – ось засіб щонайкращий
            Від сумоти – нап'ємося ж, Бікху!

9

Я блукаю, сну не знаю –
Відчини-но, відчини!

10

Пиймо! Чи ж не пора
Світло світить?
Дня – на мізинець вже.

Нумо, враз піднімім
Келихи ті
Гарно оздоблені!

Щоб журу гнати геть,
Дав нам вино
Зевса й Семели син.

Змішуй воду з вином:
Кухоль – з двома
В дзбані бокастому.

Раз по вінця налив,
Потім – іще
Келих за келихом!

11

Скільки бід тих –
Та й на вік мій,
Вік дівочий –
Де ж є лік їм?..

12

Пий же і напивайсь,
Меланіппе, зі мною пий!
Марно б ти сподівавсь,
Що прибулий у глиб нічну
Ахеронту – ще раз
Сонця промінь уздріти б міг!
Годі, годі тобі
Так далеко сягать умом.
Таж Сізіф Еолід
Надто замудрував, було, –
Взявсь осилити смерть.
Долі й він уступив-таки,
Хоч прехитрий був цар, –
Ще раз,безповоротно вже,
Ахеронт переплив.
І придумав йому Кронід
Під землею в імлі
Труд важкий, нескінченний труд.
Що ж тоді ті жалі?
Скільки не побивайсь, однак,
Жереб випаде й нам.
Тож хай що, хай Борей гуде –
Лік од горя – вино...

13

Он птахи якісь, глянь,
З окраїв тих,
Де Океану пруг,

Довгокрилі такі,
В небі летять,
Барвами граючи.

14

Нум же! Пов'яжіть мені хто круг шиї
Плетеницю з кропу й квіток пахучих,
А на груди лийте п'янке й солодке
Миро коштовне!

15

Хто б то Менона сюди, мого серця втіху, покликав?
Радість без нього – не радість мені,
хай скільки б не пив я!

16

Ось і знову відчув я:
Надходить весна квітоносна.
Вина з запахом меду
Хутчій-таки змішуйте в дзбанах!

17

Фіалковолоса,

солодковсміхнена Са́пфо...

18

Щось мовить хочу, слово ж не мовиться –
Спиняє сором...

19

Не пусте ж то колись повів
Спарти вла́дар Арістодем:
Людина – то
Гроші: з ними – в пошані ти,
А без грошей, бідуючи, –
Ти геть ніхто.

20

Над головою висить
Велетенський
Камінь, о Есіміде!..

21

Раз повів, що хотів, –
Слухай – чого б
Ти й не хотів почуть.

22

Кайлом бий, та гляди,
Щоб і тобі,
Поки лупатимеш,

Каменяре, не збив
З пліч голови
Камінь розгонистий.

23

Ні, не мури – мужі міста надійний щит

24

Зевса-батька й Леди сини могутні,
З острова свого, володінь Пелопа,
Касторе, сюди з Полідевком радо
   Вдвох поспішіте,

Як, бувало, на бистроногих конях
Обшири землі і розлогість моря
Вмить долали ви, од жахної смерті
   Люд рятували.

Он, майнувши ген на вершечок щогли,
Ясністю здаля, де ви є, звістивши,
Темному судну несете ви світло
   В ніч буреносну.

25

Афіно владна, в війнах обізнана,
У світлий храм свій радо ступаєш ти
Розлогим полем Коронейським,
Де Коралійський потік рокоче.

26

Славен будь, владáрю верхів Кіллени!
Пісню цю – для тебе, кого зродила
Зевсові всевладному Майя в горах,
Дух мій співає.

27

Поміж богами – той наймогутніший,
Кого Зефіру злотоволосому
Зродила срібляносандальна
Вісниця вишніх богів – Ірида.

28

Злотоволосому Фебу, якого зродила на Делосі
Кея дочка, що зійшлася з Кронідом уславленим.
Артеміда ж тоді поклялася великою клятвою:
Я клянусь головою твоєю, що мужа не матиму.
Жити мені, незаміжній, дозволь у бескетті скелястому
І полювати на звірів, зроби це для мене, благаю тебе.
Мовила так – і погодився батько благих небожителів.
Люди й боги з того часу її на імення звеличують –
Діву-мисливицю, жительку гір, що полює на оленів.
Вільна душею вона, бо любов – її не торкалася.

29

Гебре, рік оздобо, що побіч Ена
До морських глибин пурпурових котиш
Хвилю гомінку по землі фракійській,
    Купіллю славний.

Вабиш ти дівчат у свої обійми –
І спливаєш їм по дівочих стегнах:
Наче миром, ніжно вони тобою
    Змащують тіло.

30

....

І в Єлени враз мов стрибнуло серце:
З Трої муж з ума її звів — майнула
Морем на судні за своїм коханцем —
Звабником-гостем.

Дім лишила свій і дочку у домі,
Й заслане єдвабом подружнє ложе,
Як лиш розум їй одібрала донька
Зевса й Діони.

От і впав тоді на рівнині Трої,
В битвах не один із братів Паріса,
Через неї чорна земля їх вкрила —
Через Єлену.

Скільки й колісниць там ущент розбитих
Пил покрив, а скільки блискучозорих
Воїв полягло, коли спис Ахілла
В герцях гуляв там!

31

....

Важко, знає всяк, настраждавсь із дітьми
Володáр Пріам через твій, Єлено,
Злочин – спопелив Іліон священний
　Зевс своїм гнівом.

Не таку жону собі славний вибрав
Еакід, зізвавши богів блаженних
На весілля, – ніжну з палат Нерея
　Взяв собі діву

В дім Хірона; він на дівочім стані
Пояс розв'язав і жаданим шлюбом
Поєднавсь Пелей і красою перша
　З дочок Нерея.

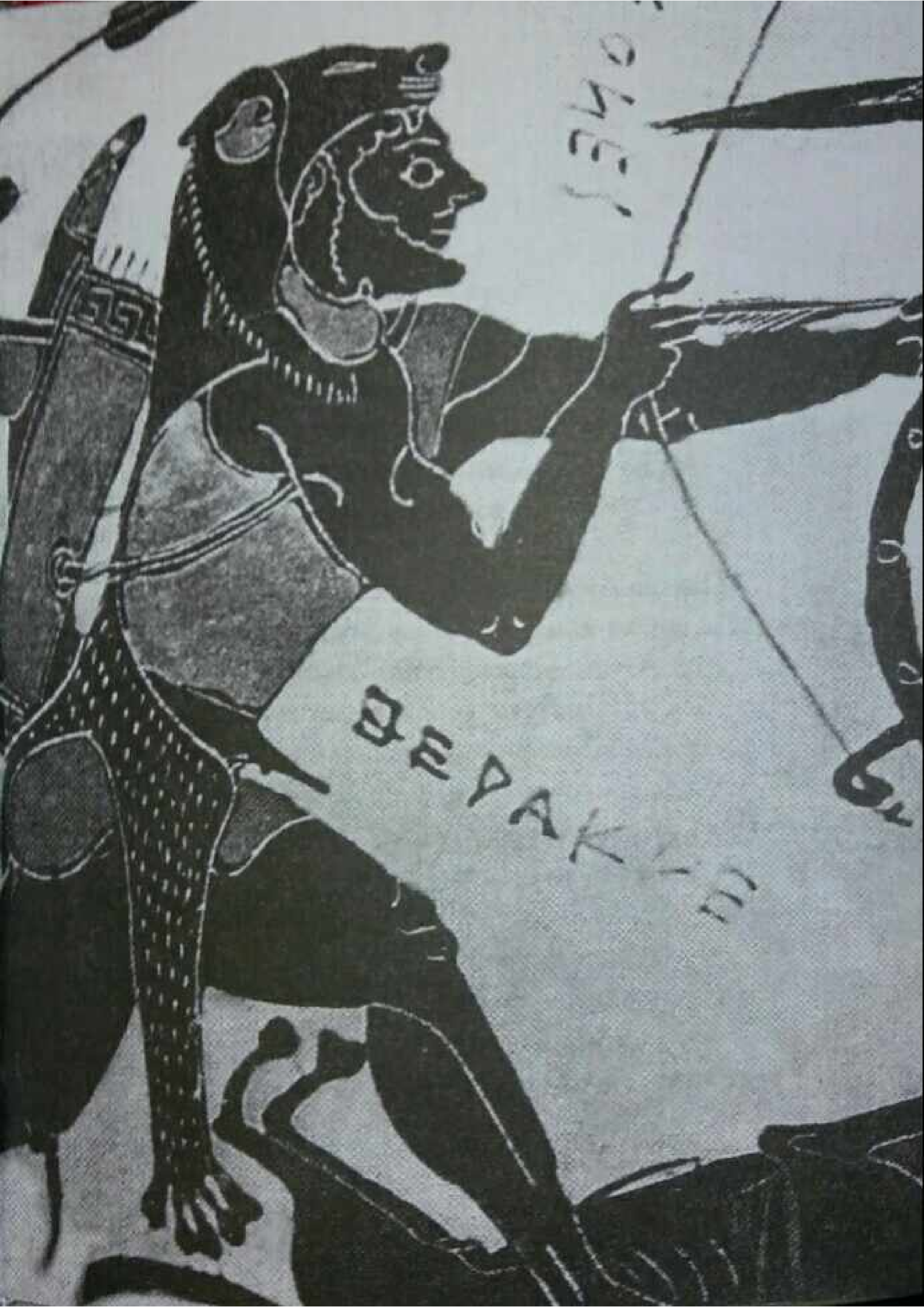
Рік минув – і в них до богів подібний
Русий син родивсь, жеребців погонич,
А з вини Єлени фриґійці й Троя
　Гинули марно.

32

Мов той шаленець, враз увірвався він
У храм Паллади, хоч осквернителя
Вона безжалісно карає,
Щонайсуворіша між безсмертних.

Служницю-діву він обіруч схопив,
Хоч та припала в храмі до постаті
Паллади, – не злякавсь локрієць
Зевса дочки, володарки воєн.

Той глум узрівши, гнівно брову звела,
Аж зблідла з люті й чорною бурею
Глибинне море сколихнула,
Грізні нагнавши вітри на нього.

33

Вітрів повсталих не зрозумітъ мені:
То з того боку хвиля накочує,
То з того, ми ж посеред моря
Ринемо чорним судном наосліп.

Шалена буря люто шмагає нас,
Де щогли вбиті – хлюпає бруд уже,
А там – просвічують вітрила,
Шматтям лопочуть, ослабли скріпи.
....

34

А онде знову вища й потужніша
Зринає хвиля – ой, нелегкий то труд
Чекає кожного з нас, поки
До убережжя судно не зверне!

....
....
А що ослабло, те зміцнімо,
Щоб увійти ми змогли у гавань.

Пильнуйся кожен, щоб не розм'як, бува,
Од страху. Діло ж нас небуденне жде.
Хай всяк, минувшину згадавши,
Не поганьбить свого роду й нині!

Отож на думці майте батьків своїх,
Що славно вік свій відвікували вже,
Негоже нам, нащадкам їхнім,
Честь успадковану забруднити.

35

....
....

Вантаж вже скинуто, а вітер
Хвилі жене на судно ще дужче.

Воно ж ту хвилю ледь уже стримує,
Боротись з вітром не до снаги йому –
На скелю б раде наштовхнутись
І залягти десь на дні морському.

Така вже, друзі, доля судна того...
Й мені б хотілось, горя позбувшися,
Віддатись радощам із вами,
Юними, разом з тобою, Бікху.

36

Міддю сяє просторий дім –
Тут Ареса оружжя все,
Куди не глянь.

Ось шоломи вилискують,
Білі зверху в них китиці
Із кінських грив –

Для окраси голів, а там –
Наголінники на кілках
Розвішані

Грають міддю блискучою –
Від списів захистять вони
Розгонистих.

Он і панцирі там льняні,
Он округлі та випуклі
Щити при них.

Є халкідські мечі, а ще –
Вдосталь є поясів – усе
Спорядження.

Не забуто нічого тут.
Не забудьмо ж і ми, за що
Взялись гуртом!

37

Меланхр – ганьба для краю нашого.

38

Аж нині п'ймо! Нині, хай п'яний вже, –
Та пий, бо згинув, зуби зітнув Мірсіл!

39

Той вже владою снить,
Неподільною владою.
Піде все шкереберть –
Стало мов на вазі усе.

40

Уже до влади він поривається,
Вже марить нею, вже напрямець іде,
А ви – ні спротиву, ні слова –
Вільну йому даєте дорогу.

Тож, мітіленці, годі баритись вам!
Ще поки дим лиш, поки не пізно ще –
Гасіть мерщій: з-під того диму
Вмить, заяснівши, зметнеться пломінь.

41

……………………………………

Нашій погибелі
Владу ви віддали,
Щоб керував
Містом, – Піттакові.

Радо, враз, оддали –
Й гине воно,
Гинуть приречене.

42

Він не завжди таким
        Підлим, як нині, був:
Сам же з нами колись
        Сам він над вівтарем

Аполлона поклявсь –
        Перепинить того,
Хто, лихий із лихих,
        Влади жадатиме.

43

І ти ще смієш, кривоприсяжнику,
Все те, злочинне, що заподіяв нам,
Отак зухвало видавати
За повеління якогось бога?

Вини не маю перед всевишніми,
А те, що нині утікачем я став –
Твої старання це, тож годі –
Бід моїх не полікуєш словом.

Та вже й у тебе діло до жнив іде,
В надії глянеш на молоду лозу –
І бачиш: гнуть її додолу
Соку солодкого повні грона.

Але тим гронам, поки ще зрітимуть,
Потрібне пильне око господаря.
Зірвуть, гадаю, ще й неспілим
Той виноград, на який чекаєш.

Нема тих нині, хто господарив тут,
Це ти прогнав їх. Нива, що вчора ще
Втішала нас подвійним жнивом,
Пустищем стане тепер для тебе.

44

Я сказав би йому:
Солодко флейтою
Хвалиш-бавиш себе
Не до ладу, однак.

Між таких, як і сам,
Келих за келихом
Напивається він –
П'яний між п'яними.

Лиш Атрідів дочку
Облюбував собі –
Місто взявсь поїдать,
Як за Мірсіла ще.

Та, коли нам Арей
Кине сприятливий
Жереб – злого тоді
Гніву позбудемось,

Край нищительці душ
Покладемо – сварні
Й міжусобицям тим;
Із Олімпійців хтось

Їх посіяв на люд –
От і страждає він,
Довгождану зате
Славу Піттак добув.

45

Вино – рікою, чисте, незмішане,
За кухлем кухоль, день, а чи ніч іде,
Він пісню, п'яний, бач, заводить,
Тихне в гульбі тій закону слово.

Такі розваги й Гірр полюбляв, було,
Коли нежданo з підлого можним став:
Гуляв од вечора до ранку –
Гупав раз в раз черпаком об днище.

З низів таких-от вийшовши, маєш ти
І славу нині, маєш і почесті
Такі, що личать тим, хто з роду
Вільного й має достойних предків.

46

Ділянку гарну – видно здаля її –
Наш люд лесбоський обмежував колись,
І там жертовники заклав він,
Щоб шанувати богів безсмертних.

Там Зевса-батька славлять гуртом усі
Й богинь богиню – Геру Еолії,
Всього родительку, а третім –
Бога веселого, Діоніса,

Семели сина. Тож і до мене ви,
Боги безсмертні, звольте дослухатись –
Од мук та горя порятуйте –
Вирвіть мене із того вигнання!

А сина Гірри хай перестріне гнів
Еріній-месниць, бо присягав же він,
Слова скріпивши кров'ю жертви,
Друга не зрадити ввік нізащо,

Але боротись – і чи самим лягти
У січі з тими, хто на святе сягнув,
А чи, над ними взявши гору,
Люд наш од бід увільнити, врешті.

Та черевань той, видно, й ваганъ не мав,
Із власним серцем та й не порадившись,
Усі присяги ті стоптавши,
Вже він на місті, глитай, жирує.

47

. . . .

В тиші тут одинцем, за огорожею
Храму Гери, нехай, ницьма упавши, він
Ніч священну у сні пробуде,
Хай без помислу злого й живе собі».

Так-то в закуті тім, мов селянин якийсь,
Нудно й скудно живу, от хіба вчується
Голос: «Агесілая сину!» –
Звичний голос, що кличе на збори люд.

Кличе на агору́. Чули тут заклик той
Батько мій і мій дід, гріли й мене, було,
Людні на агорі зібрання,
Все минулося! Все це – було колись!

Нині – на самоті, нині відлюдьком тут,
Мов заблуканий вовк, мов Ономакл отой,
Чим перейнятий був – те кинув,
Бо незгоді зарадить мечем не зміг.

Тож, коли по трудах, по колотнечі тій,
Як вигнанець, сюди, де вівтарі, з судна
Крок ступив я на землю чорну –
Днюю дні свої, вільний од бід усіх.

Бачу: хори жінок славних на Лесбосі
Йдуть, немовби пливуть, тягнучи пеплоси;
Чую лункоголосі співи –
Клич на свято щорічне, пісенний клич.

48

Зевсе-батьку, нам же дали й лідійці
Золотих дві тисячі в нашій скруті,
Щоб могли вступити ми правом сили
В місто священне.

Хоч од нас не мали добра ніколи
Хоч і нас самих до пуття не знали,
Лис же той – скарби обіцяв, а думав
Хитро чкурнути.

49

Із крайсвіту прибув
Ти і товариш твій –
Меч: руків'я його
З кістки слонової

В обідку золотім.
Ним вавилонянам
Славно ти прислуживсь –
Порятував од бід:

У двобої ти вклав
Воїна-велетня
Із юдеїв; на зріст
Він зо п'ять ліктів мав.

50

Друзям, гонче, звісти:
    Цілим Алкей
Вийшов з побоїща,

Та щита не вберіг,
    Так і скажи, –
Кинув афінянам.

І в усіх на виду
    Нині висить
В храмі Афіни він.

51

Щедро миром мені
Голову злий –
Скільки-то бід вона,

Друже, перенесла,
Скільки сумних
Дум передумала!

Ним і груди мені
Рясно скропи,
Сиві, натруджені.

Додаток

Фраґменти

З давньогрецької переклав Іван Франко

Фраґмент 13

Ероса, наймогутнішого бога,
Вродила після обійм
Зефіра злотоволосого
В давні часи бистрокрила богів
Посланниця Іріс.

Фраґмент 15

Вся зброєю обставлена спижевою,
Блищить велика зала в мене,
Наповнена скрізь аж під стелю
Всім, що до служби Аресу потрібне.

Тут шоломи, як дзеркала, іскряться,
Там бунчуки з кінського волосіння
Звисають білими жмутами –
Оздоба лицарських голів.
На кобильницях, покритих килимами,
Висять наголінники спижеві
Довгими блискучими рядами –
Захист від мечів і спис колючих.
Попід стіни загортки льняні
І щити блискучі, черваті,
А між ними вістря халькідійські,
Панцири й нагрудники дротяні.
Все те, друже, мати в тямці треба,
Раз ти взявся за воєнне діло

Фраґмент 18

Не розумію і не пойму ніяк
Спору отих супротивних вітрів.
Хвилі бушують то відси, то відти,
А ми між ними на судні державнім
Б'ємся непевно.

Боремся з трудом із бурі потугою,
Хвиля за хвилею б'є аж до маштів стіп...
Вітрила вже порвала буря
Так, що з них тільки у вітрі лопоче
Дране фалаття.

Линви всі рвуться, вали водянії
Пруться все вище один над другого...
Не дай же боже, щоб сей страшенний вал
Вперся в судно нам, а то би нам його
Вичерпать годі.

Фрагмент 19

На суші розваж собі добре,
Ще поки в плавбу ти пустився,
Чи матимеш сили доволі
І вправлених рук для підмоги.
Бо як корабель твій на морі,
Тоді міркувати вже годі,
А треба плисти та гуляти
При злій чи при добрій погоді.

Фрагмент 20

Пить тепер треба і дещо для життя
Попрацювати, коли погиб Мірзіл!

Фрагмент 21

Меланхре, наш володарю,
Закало міста рідного!

Фрагмент 23–24

Нічого не варті муровані стіни
З дерев і каміння;
Найкращії мури, тривкі з роду в род –
Узброєний народ.

Фрагмент 25

Муж той, що має силу велику,
Але в якого розум шаліє,
Швидко до згуби доведе місто
І булави удержать не зуміє.

Фрагмент 27

Схиляються, мов голуби,
Що врозтіч порхають ураз
Від яструба могутнього.

Фрагмент 33

Здалека, від сонця світу,
Меч приносиш ти додому
В гарній золотій оправі,
Рукоять – слонова кість.

Там, воюючи у службі
Вавилонського народу,
Видержав ти бій геройський,
Що від згуби військо спас.
Велетня там повалив ти
Прездоровою рукою,
Що був ростом зависокий,
Без долоні п'ять локот.

Фрагмент 34

От дощами ллє Зевес!
З неба сунеться униз
Та жорстокая зима,
Що потоки криє ледом,
А під ледом тягарями
Стогне та тріщить мороз.

Не давайся ти зимі!
Жваво хай пала огнище!
А солодкого вина
Намішай щонайміцніше,
Потім вкрийся з головою
Подушкою пуховою!

Фраґмент 35

Не піддавайся гризучій журі!
Нічого жура не поможе.
Один лише спосіб, мій Бикху, на неї:
Черпни на потіху живиці тієї,
Бо се медицина найліпша, небоже!

Фраґмент 36

Ану викладайте нам вінки пахучі
З цвіток прекрасних на карки та шиї,
На груди нам накапайте по краплі
Мирри пахучої всім!

Фраґмент 37

Подумайте, отого байстрюка
Фракійського, Піттака, місто наше,
Немов загніване на власне щастя,
Поставило господарем у себе.
Посеред окликів утішних
Усеї глупої юрби!

Фраґмент 39

Відсвіжім свої легкі вином!
По небі кружить Собача звізда...
Душно і парно надворі...
Від спраги важкої все висихає.
З укриття зелені дзвенить щосили
Цвіркіт цикад;
Свій найрізкіший голос
Вони пускають з-під крил червоних.
Сивим туманом над краєм
Горить і сушить важкая жара.
Іскрами блиска будяк золотий,
І, мов безумне, снується в поті жіноцтво.
Але мужа змагає втома,

Фраґмент 41

Пийте! Чого ще нам ждати
Довго на світло?
Скоро настане вже день,
Став краще зараз ось тут
Вина перлистого
Могутнії чаші!
Зевес і син Семели
Недармо дали вино
На потіху роду людському.

Сюди те, що прогонить смуток!
І наливай до краю,
Мішаючи з холодною водою!

Ось повні чаші дві!
Бери та пий душком
Одну за другою!

Фрагмент 45

Виразно чую зближення весни,
Пахучої, вмаєної цвітами.
Тому поклич мені коханого
Товариша мойого Менона
І запитай, чи він готов уже
До бенкету засісти враз зо мною.
Ви ж, мої слуги, поспішіть, налийте
Великий збан до мішання вина
І наповніть його тим плином медовим
Аж до самого краю!

Фрагмент 50

Кажуть, що колись у Спарті
Арістодем, князь, прорік
Се небезпідставне слово:

«Хто багач, той чоловік;
Хто ж бідак між бідаками,
Той ніколи не доступить
Ані честі, ані шани».

Фраґмент 51

Ти, дивний творе сірих скель
І сірих хвиль морських,
Водою виколисане дитя,
Якою ж розкішшю ти наповняв колись
Моє дитяче життя!

Фраґмент 53

І се слова не ледачі:
Вино – найліпше дзеркало
Людської вдачі.

Фраґмент 55

Сапфоно з усміхом солодким,
З фіалками в косах, –
Хотів би я дещо сказати тобі,
Та сором спиняє.

Фраґмент 57

Вино й правдиве слово –
Найліпша другів пара.

Фраґмент 68

Гордість у тебе чимала
Весь тобі ум відібрала.

Фраґмент 82

Хто раз у раз говорить,
Хоч знає чи не знає,
Той теж не раз почує
Те, чого й не бажає.

Фраґмент 84

Що се за птахи чудові
З-понад країн Океану.
Летом високим у блисках пурпури
Тягнуть, простягши барвистії шиї?

Фраґмент 92

Вбожество важкеє,
Ти, незносне лихо!
Ти найбільшу шкоду
Приносиш народу
З безрадністю в парі
У домашнім сварі.

Фраґмент 97

А олень нагло чує в груді,
Як серце стукає з тривоги.

Пісні

*З давньогрецької переклав Григорій Кочур**

* * *

Міддю сяє великий дім; є для служби Аресові
У ньому все:
І шоломи блискучі є, і, біліючи, китиці
Висять на них,
Щоб прикрасити голови вояків; і на стінах там
Кольчуги скрізь –
Захист певний від стріл прудких; на цвяхах шишаки міцні
Блищать кругом;
Тут і панцири є лляні, там опуклі та вигнуті
Щити лежать;
Ось халкідські мечі й списи, пояси бойові також
Знайдуться тут.
Все зготовлене, все тут є. Пам'ятаймо ж про діло те,
Що ми почнем.

* *Див. коментар.*

* * *

Не розумію звади поміж вітрів.
Шаліють хвилі, линуть сюди й туди...
А ми в розбурхану негоду
В чорнім судні серед хвиль кружляєм,

Жорстоко гнані нападом бурі злим.
Сягають хвилі аж до підніжжя щогл,
Вітрило наше розірвалось,
Тільки лахміття по вітру має.

Але найвище посеред хвиль лихих
Іще грізніший вал підіймається,
Біду віщує нездоланну,
Перше ніж пристань боги пошлють нам...

* * *

Ані башти грізні, ані камінний мур
Порятунку не можуть дать:
Найміцніша стіна – нáрід озброєний.

Гимни і пісні

З давньогрецької переклав Андрій Содомора

1

Чуєш? Радісний хор
Дзвінкоголосих птиць
Там, за містом, дзвенить
Переливається.
Віє легіт п'янкий
З синіх озер і гір,
Зеленіє, росте
Під весняним дощем
Молодий виноград
І очерет стрункий.
Десь зозуля кує,
У далину її
Спів луною летить
Многоголосою.

29

Гебре, з рік найкращий, ти біля Ена
Котиш хвилі в води пурпурні моря,
День і ніч тривожиш фракійську землю
Рокотом дужим

Радо йдуть у воду твою дівчата,
В ніжні руки ловлять прозору хвилю,
Ллють її, мов миро, на біле тіло
В млості солодкій.

33

Збагнуть не можу я боротьби вітрів —
То звідси хвиля спінена котиться,
То звідти, ми ж посеред моря
Чорним судном пливемо наосліп.

Могутній натиск бурі великої:
Вода сягає вже до підніжжя щогл,
Вітрила порвані на кусні,
Шарпає вітер ослаблі линви.

34

А там ще більша хвиля знімається,
Чимало горя нам обіцяючи:
Вода пробоїнами хлине,
Поки до берега ми пристанем.

....

49

В отчий дім ти прийшов,
Брате, з кінця землі,
Меч приніс, що тобі
Вірно в бою служив.
Рукоятка його
З кості слонової
У каймі золотій.
Воїна-велетня
З ним в руці подолав
В смертнім двобою ти.
Вавилонян з біди
Подвиг твій виручив.

19

Чисту правду колись сказав
Цар спартанський Арістодем
В таких словах:

Маєш гроші – людина ти,
А не маєш – безславно вмреш,
Погорджений.

22

Вміло киркою ти
Камінь теши –
Сиплеться він, крихкий,

Щоб тобі не знесло
З пліч голови
Каменем тесаним.

10

Пиймо й лампу світім –
Сумерк спада,
Гасне зимовий день.

Піднімімо важкі,
Повні вина,
Келихи різьблені.

Ліки нам від журби
Дав Діоніс –
Ось вони в келихах.

Випив – знову налий,
Келих пустим
Хай не лишається.

7

Дощі холодні Зевс посилає нам
В зимову пору з неба похмурого
І буря стужею проймає,
Мерзнуть струмки під холодним вітром.

Жени негоду з нашого дому геть!
Вогонь роздмухай, змішуй у келихах
Медові вина, пий, а потім,
Лігши, дрімай на м'якій подушці.

8

Дарма караєш душу гризотами –
Сльозами горю нам не зарадити,
Найкращий в світі лік, мій Бікху, –
Добре вино принести і пити.

6

Сохне горло – вином
Змочуй його:
В небі розпаленім

Сонце шлях свій вершить.
Клята пора,
Жаром пашить земля.

Лиш цикада дзвінка
Десь у кущах
Все стрекотить крильми

І яріє вогнем
Цвіт будяка
Серед пожовклих трав.

Невгасима жага
Мучить жінок,
Тіло розпалює.

Ходять в'ялі мужі –
Висушив їх
Спекою Сіріус.

51

Щедро миром мені
Голову злий –
Вся в сивині вона.

Скільки їй довелось
Горя знести,
Гордо піднесеній.

Злий і груди мої –
Сиві й вони,
В битвах натруджені.

Гимни, пісні та фраґменти

З давньогрецької переклав Михайло Соневицький *

6

Буря, що загрожує кораблеві

Це знову хвиля як попередня б'є,
Вона чимало праці усім завдасть
Вичерпувати воду...
. . . .

. . . .
. . . .
Зміцнім найшвидше корабля борт,
В пристань безпечну пливім щомога.

М'яке вагання хай же не огорта
Нікого з вас! Це ж ясна для всіх мета.
І, що було, ви добре тямте,
Кожний сьогодні хай славу знáйде!

Та й боягузтвом сорому не вчиніть
Всім предкам нашим, тим, що в землі лежать...

* *Див. коментар.*

10+380

Пісня залюбленої

Ох, я нещасна, засуджена на всяке горе... гірка доля...
невиліковна рана...
крик лані зривається в переляканих грудях.
...я впала через засоби Кіпріди...

34

Гимн до Діоскурів, опікунів мореплавства

Йдіть сюди, лишивши Пелопса острів,
О сини могутні Зевса та Леди,
Із ласкавим серцем з'явись, Касторе,
Й ти, Полідевку!

Землю проїжджаєте ви широку
Й море швидконогими кіньми всюди,
Моряків рятуєте легко з рук злих
Зимної смерти.

Верхом скачучи кораблів окутих,
Ясні здалека біжите по линвах,
Чорним кораблям несете ви світло
В грізнуюю нічку.

38

До Меланіппа

Пий, Меланіппе, і впийся зо мною! Чи думаєш,
Як Ахеронт ти перейдеш могутній із вирами,
Знову колись ти побачиш ще сонця блиск ясного?
Ні вже! Великих чудес нам не слід сподіватися.

39

Хто розумний і ясно все бачить, той знає, що проти волі Зевса навіть волос [з голови не впаде].

69

Допомога, щоб зорганізувати повстанську армію

Батьку Зевсе, лідійці, обурені нашим нещастям, дали нам дві тисячі статерів[1], щоб ми могли ввійти до святого міста, хоч ми нічим їм на прислужилися і хоч вони не знали нас добре. А він, хитрий лис, провіщав легкі наслідки в надії, що воно залишиться непомітним.

72

П'яниця Піттак

...жалібно він наповняє немішаним вином... що вдень і вночі бризкає... де закон...

З такої родини ти походиш, а маєш славу, яку мають вільні мужі, діти шляхетних батьків.

73

Про катастрофу судна

...каже, що не бажає вже боротися з дощами, але вдарене на скриту підводну скелю...

...забувши про те, хочу з вами, друзі, веселитися і з Бікхісом пити.

76

Ті, що падають, знову підносяться.

112

Мужі – це бойова башта міста.

117b

Якби хтось давав дарунки повії, все одно, що кидав би їх у хвилі сивого моря.

129

Благання скитальця

Гірренка[2] хай скарає Ерінія
За те, що він присягу нам знехтував,
Хоч ми врочисто обіцяли
Друзів ніколи ні в чім не зрадить,

Або самим у землю лягти сиру,
Якби побили нас вороги оті,
Або, їх славно повбивавши,
Визволить з горя й страждань народ наш.

А черевань[3] до серця не взяв цього,
Він легковажно те, на що був присяг,
Ногами топче, а державу
Люто шматує та й з нас сміється.

130

Нарікання на долю скитальця

Я, нещасний, живу, Агесілаїде, сільським животінням і тужу за тим, щоб почути окличника, що скликує збори... Що посідали мій батько і батьків батько, приналежні до того самозгубного громадянства, те я втратив і живу скитальцем далеко. Замешкав я тут сам, як Онімакл...

...живу, ступаючи оподаль від нещасть, де ходять лесбійки в довгих пеплосах на конкурсі краси. Довкола гомонять жіночі голоси на щорічнім святі.

141

Осторога землякам перед Піттаком

Муж цей, що прагне великої сили й могутности,
Швидко повалить нам місто, що вже коливається.

249

Плавба

На суходолі вчас обміркуй плавбу,
Як можеш лиш, як вмілість у тебе є, –
Та як на морі ти знайдешся,
Мусиш піддатися вже хвилині.

307а

Пеан до Аполлона

Володарю Аполлоне, сину великого Зевса...
...дельфійські триніжки задзвеніли...
...вертаєшся на лебедях до Дельфів у розквіті літа...

Заспівали йому солов'ї, заспівали ластівки і цикади на його привітання. Касталія поплила срібними водами і великий Кефіс підняв темні хвилі.

326

Корабель серед морської бурі

Не знаю, звідки ця боротьба вітрів:
Одна бо хвиля котиться звідсіля,
Звідтіль б'є друга, – ми між ними
В чорнім судні несемось у безвість,

З грозою бурі тяжко змагаючись.
Вода сягає вже до гнізда щогли;
Світ крізь вітрило прозирає,
Риси великі на ньому всюди.

332

На смерть Мірсіла

Тепер пора хоча б і над міру пить
І впитись: це ж бо згинув тиран Мірсіл.

333

Вино проглядає наскрізь людину.

335

Забуття в вині

Не треба серця так піддавать біді,
Ніхто плачем нічого ще не здобув,
Мій Бікху! Лік найкращий буде –
Ось принести тут вина і впитись.

338

Запрошення до вина при вогнищі

Зевес зсилає дощ, та й із неба йде
Велика буря, лід покрива струмки
. . . .
. . . .

Щоб холод той прогнать, розклади вогонь
І не шкодуй солодкого нам вина,
Мішай же щедро, а під шию,
Хлопче, постав-но м'яку подушку.

342

Крім винної лози ти не сади жодного деревця.

346

Застольна пісня

Пиймо! Нащо нам ждать світла лампад?
Ще лиш на палець дня.
Гей, великі чарки став нам мерщій, гарно оздоблені!
Та ж вино дарував людям усім Зевса й Семели син,
Щоб забули журбу. Так наливай, давши одну на дві[4].

347

Спонука до пиття влітку

Намочи легені вином[5], бо вже Зоря[6] повертає; прикра це пора, все спрагле від спеки. З-поміж листя дзвенить мила цикада. Цвітуть вже будяки. Тепер жінки найбільше пустотливі, а чоловіки охлялі, бо їм Сірій сушить голову і коліна.

348

Тиран Піттак

Люди без жовчі, під тяжкою рукою злого демона, поставили тираном міста Піттака, сина поганого батька, прославляючи його всі гуртом.

...хай він, спорідившися з домом Атрея, шматує місто, як це робив у спілці з Мірсілом, поки Арес не схоче покликати нас до зброї. Тепер забудьмо наш гнів, залишімо гнітючі серця, колотнечі та й міжусобиці, що їх хтось з олімпійців розпалив, довівши народ до засліплення й даючи Піттакові побажану для нього славу.

350

Привітання братові Антіменідові
(з нагоди його повернення з Вавилонії)

Ти прибув із краю світу з мечем, якого рукоятка з слонової кости прикрашена золотом. Ти допоміг вавилонцям у тяжкому бою, врятувавши їх із біди. Ти вбив воїна, якому не доставало тільки одної палести до п'ятьох королівських ліктів[7].

357

Опис озброєння[8]

Просторий дім іскриться міддю, вся світлиця вщерть приоздоблена світлими шоломами, а з-понад них повівають білі гребені з кінського волосіння, оздоба головам воїнів. На непомітних кілках висять ясні наголінниці з міді, охорона від міцних ударів, і охорона на груди з нового полотна; опуклі щити лежать на долівці. І мечі тут халкідійські, і поясів чимало, і воєнне вбрання. Не можна цього забути, коли ми вже взялися за це діло.

360

Бо не пусте слово сказав колись Арістодам у Спарті: «Гроші — то людина». Ніякий бідак не був шляхетний, ані шанований.

364

Убогість — страшне й нестерпне лихо; з своєю сестрою Безпомічністю вона підкорює й великий народ.

367

Весняний бенкет

Я чую: надходить весна заквітчана. Наливайте в мішальники солодкого вина!

Вибрані фраґменти

*З давньогрецької переклав Тарас Лучук**

1 [B 10 LP]

Єлена, погибель троянська

Як слово віщує [
Перраму й синам [ ]
Скорб і печаль [ ]
Священна Троя]

Та не таку Айякід [
Усіх на весілля]
Узяв від Неррея [ ]
Діву розкішну]

В дім Херрона [
Пояс дівчині [ ]
Пелея й красуні [ ]
А через літо]

Син уродився півбог [
Славний рудокудрий [ ]
Згинули через Алену [ ]
Та місто їхнє]

---

* *Див. коментар.*

1А [В 10 LP = 42 V]

Єлена, погибель троянська

[Реконструкція]

Як слово віщує: [була велика]
Перраму й синам [від тебе, Алено],
Скорб і печаль, [бо в огні спопеліла]
Священна Троя.

Та не таку Айякід [благородний],
Усіх на весілля [богів запросивши],
Узяв від Неррея [й вивів з чертогів]
Діву розкішну

В дім Херрона: [розв'язав наречений]
Пояс дівчині, [й любов розбуяла]
Пелея й красуні, [доньки Неррея],
А через літо

Син уродився, півбог [і звитяжець],
Славний рудокудрий [коней погонич]:
Згинули через Алену [фриґійці]
Та місто їхнє!

2 [B 13 LP = 45 V]

Гимн до Гебра

Ебре, найпотужніший з-між потоків,
Через Тракію ти біжиш бурливо,
Щоб за Айном упасти в буйні хвилі
        Темного моря.

А дівчата до тебе йдуть гурбою,
[Щоб гарні] стегна ніжними руками
[У нурті] вчарувати, бо як миро
        [Твоя] водиця.

3 [D 14 LP = 72 V]

До бражника

[   ]
[   ]

Без стриму [   ]
Сповняє кубки, міри не знає він,
        І вдень, і вночі бешкетує,
            Ще й вихлюпує [оденки в чашу].

І той чоловік про таких не забув;
Хоча й колоброда угору доп'явсь,
        Та бражничав п'яно по ночах:
            Днище гуділо в порожній бочці.

А ти такої ж матері, бражнику,
Яка ж тобі пошана? Та не така ж,
Як вільним, благородним...

4 [Z 2 LP = 208 V]
Буря (Алегорія)

Не розумію я боротьби вітрів:
То з цього боку хвиля якась біжить,
То з іншого інша, між ними
Наш корабель потопає чорний;

Негодна буря вельми втомила нас,
Бо теча заливає уже чардак,
А парус вже майже прозорий,
Висить на реї, ніби лахміття,

Ввірвалися всі якорі, та й стерно
[ ]
[ ]
Я заплутавсь обома ногами

В мотуззі: тільки оттак я врятувавсь;
А вантажі розкидано з гуркотом,
[ ] знищено [ ]
[ ]

5 [N 1 LP = 283 V]

Єлена, цариця спартанська

[ ]
[ ]

Та й хитнула вона Алені в грудях
Душу: арґів'янка, мужем із Трої
Зведена, зманена, помандрувала
Морем чужинним,

Доню в покоях покинувши рідну,
І мужа пишно постелене ложе;
Підбила ж душу до жадання [доня]
[Зевса й Діони]

[ ]
[Від крові] братів земля [почорніла],
[Від трупів] під Троєю на рівнині
[Через] Алену,

[Безліч] колісниць у порох [ ]
[Збито], з блиском в очах [ ]
[Воїнів] потоптано, то [звитяжний]
[Ахілл] убив їх.

6 [Z 14 LP = 338 V]

Як Зевс ллє дощ

Як Зевс ллє дощ, й безгоддя на небесах,
Й потоки стигнуть під зиму студінню
[ ]
[ ]

Безгоддя жени-но! Запали вогонь,
Рукою щедрою наточи винця
Із медом, й на дзиґлику всівшись,
Ще й у коцик укутайсь по вуха.

7 [Z 27 LP = 350 V]

До брата Антіменіда

Ти вернувсь звіддаля, маєш з собою меч;
Золотом кута кість, як держално його.
[ ]
Як у війську трудивсь, у вавилонському,
Нагороду здобув, вийшовши сам на сам
З ворогом на двобій: як ударив же ти,
Той упав здоровань, без долоні, либонь,
Ліктів п'ять в довжину.

Володимир Лучук
Переспіви з Алкея*

* * *

Дружньо веселімось!
Пиймо аж до дна!
Здох Мірсіл-гнобитель,
Прóклятий тиран!

* * *

Блиском зброї сяє кожен дім –
То зібралися сини Ареса.

Та не ті блискучії шоломи,
Та не кінські китиці лискучі –
Красять воїнів широкі чола
І поважні погляди відважні:
Ані крок назад ми не відступим
Перед смертю, перед ворогами!

---

* *Див. коментар.*

Наша зброя – наша оборона:
Сталь халкідська і волосяниця,
І мечі, і списи, і кольчуги;
Тільки гряне клич до бою –
І ти перший станеш у шерегу,
І ти перший рушиш на війну!

* * *

Шукаючи собі
Абиякого харчу й притулку на землі,
Я тут осів,
Без нарікань живу, як ті селяни,
Лиш за одним сумуючи:
Почути герольда голос,
Що на збори кличе,
Туди, де батько мій,
Мої сивіли предки
І радились у колі громадян,
Які собі навзаєм зло чинили.

Я – вигнанець.
На березі чужому
Живу, у закут загнаний вовками,
Як утікач з війни:
Не допоможе
Супроти можновладців боротьба.

Нарешті
До святині я прийшов богів блаженних,
Як у край свій рідний;
Знайшов своє пристанище,
Співаю без горя у святковім хороводі.

Самоські жваві
Поставні дівчата
Ведуть танок у довгополих сукнях;
Веселий гамір,
Вигуки жіночі
Підносяться до неба на бенкеті.

* * *

Коли Паріс прибув
До Спарти пишної,
Єлену сум пойняв, посіла серце туга:
Грекиня закохалася в троянця,
А він,
Звичаї знехтувавши,
Викрав її, догідливу.

Лишила вдома донечку,
Зганьбила подружнє ложе свого чоловіка:
З любові до Паріса
Ошаліла та Ледина дочка.

Він до безтями
Тішився коханням;
Брати ж його вмирали в лютих січах,
Безперестану через ту Єлену
Текла круг Трої кров.

Лежали купами в піску вози розбиті,
А воїни,
З іскринками в очу́,
Життя губили молоде,
У битві зложили голови.

* * *

Руки твої, як в богині,
Волосся твоє фіалкове,
А сміх твій, як мед,
Са́пфо!
Вислухай!
Не одвертайся,
Утіхо моя солодка,
Благань моїх не відкинь!

* * *

Додай мені мужності,
Донько Кіпріди!
Я хочу тобі щось сказати,
Та сором.

* * *

Де відшукати мені
Доньку Кіпріди?
Якою роботою
Зайняті руки
Богині кохання?

* * *

Німфи, народжені
В Зевсовій тіні!
Я б радо стеріг
Вашу вроду,
Вродливиці!

Андрій Содомора

АЛКЕЙ

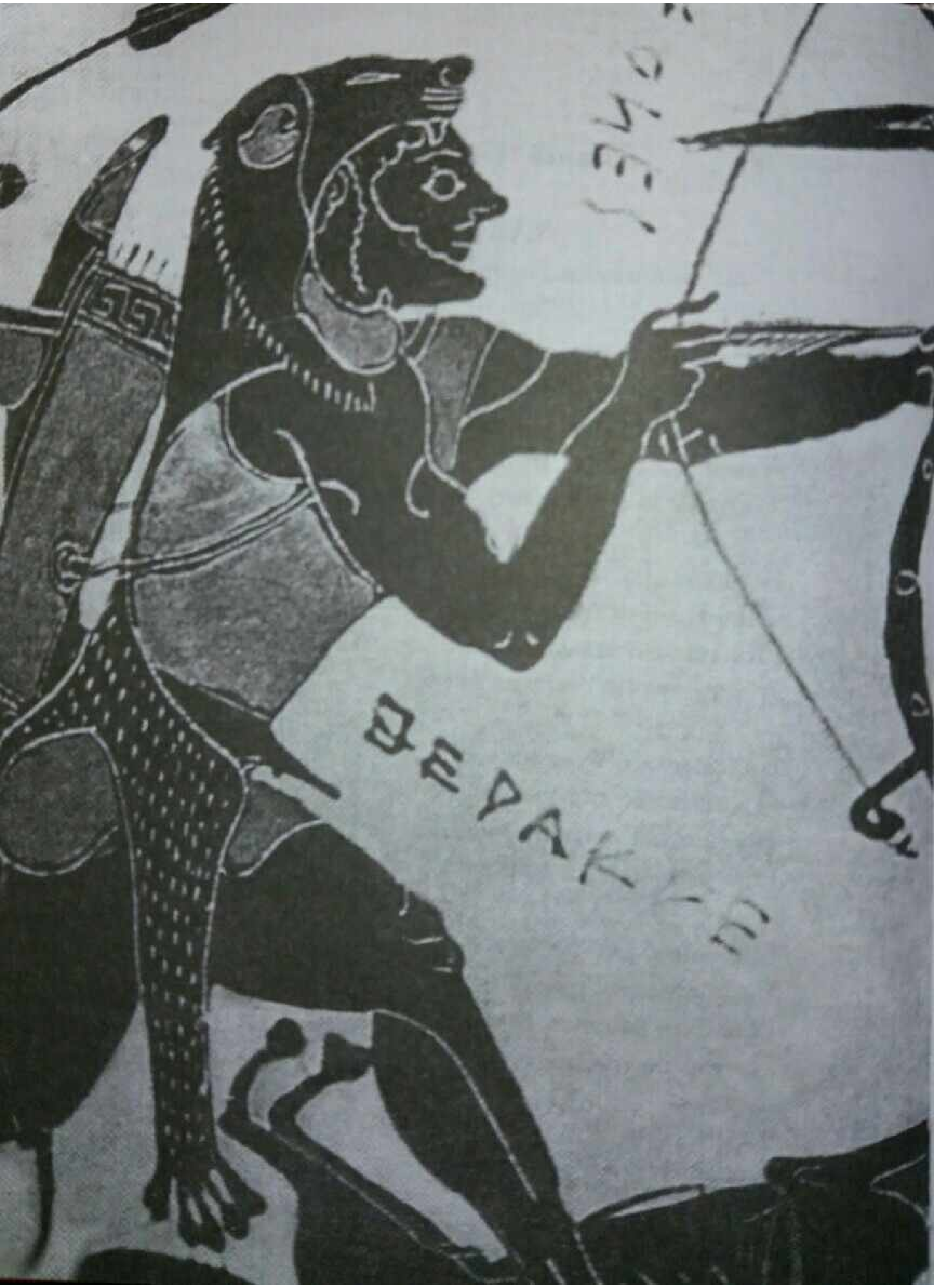
За мотивами Горацієвої оди (II, 13)

У Плутона, де й час – не час,
Де тіні без крові й плоті,
Алкей, одклавши меча,
У струни б'є яснозлоті.

Колихнулась юрба німа,
Тоне голос у безгомінні:
Під землею відлунь нема,
А тінь тут не стелить тіні.

Колихнулась – не шелесне,
П'є вухами, спрагла, пісню
Про ранній легіт весни,
Про жагу поетову пізню.

Про вино, яке не зморгне,
Як дивиться Правді в очі,
Про боїв одлуння гучне –
По той бік вічної ночі.

КОМЕНТАР

Переклад зроблено за виданням: Page D. Sappho and Alcaeus: An Introduction to the Study of Ancient Lesbian Poetry. Oxford, 1955; 2) Poetarum Lesbiorum Fragmenta / Ed. Edgar Lobel et Denys Page. Oxford, 1997; 3) Greek Lyric. Vol. I: Sappho and Alcaeus / Ed. And Transl. by David A. Campbell. Cambridge, Mass; London, 1994. Нумерація фраґментів подана за виданням Ернста Діля «Anthologia Lyrica Graeca» (далі сиґнатура: D) з паралельною вказівкою на видання Лоубела-Пейджа (далі L-P).

1

106 D = F1 (a) L-P

«Де виноградники...» – За мурами Мітілени, на пагорбах, знаємо з античних описів, зеленіли рясні виноградники; лесбоське вино славилось особливим ароматом і солодкістю.

2

97 D = Z 18 L-P

Вирощування винограду й оливкових дерев, як для греків, так і для римлян, було головним джерелом прибутків. Виноградну лозу вважали священною, була вона атрибутом одного з найшанованіших богів – Діоніса, покровителя

виноградарства. Горацій чи не найближче наслідує Алкея у відповідній оді, що є похвалою вина (I, 18).

3

104 D = Z 9 L-P

За дзеркало у ту добу правила відполірована переважно овальної форми мідна пластина. В одному із фрагментів твору Есхіла знаходимо подібну думку: «Дзеркалом для обличчя – мідь, а для того, що на думці, – вино». У Горація вино – це найпрозоріше скло, крізь яке видно найглибші таємниці (Оди I, 18).

4

66 D = Z 43

Цей вислів («Правда у вині») широко відомий в латинському озвученні: «In vino veritas»; пізніше додано: «...in aqua sanitas» (*...у воді – здоров'я*). У середньовічній поезії ваґантів знаходимо чимало похвал вину, а також, в дусі тодішніх диспутів, розлогий «Спір води з вином» (*De conflictu vini et aquae*).

5

P. Oxy. XX1 (1951), 2301. 2301. fr. 1a = O1 (a) l-p

Із фраґментів поетичних фраз, що залишились від цієї пісні, можемо судити принаймні, що її тема – прихід весни

після зимових холодів; а весна – це можливість рушати в дорогу. Поет зичить комусь із своїх друзів щасливої морської подорожі. Подібно – у Горацієвій оді (I, 4)

6

94 D = Z23

«Клята зоря...» – Сіріус (в сузір'ї Великого Пса); з його появою, всередині літа, наступала особливо пекуча пора. У подальшому описі, в усіх деталях, Алкей наслідує Гесіода («Труди і дні», 582–587); що було викладеним у гекзаметрах епосом, те, переливаючись у ліричні строфи, стає піснею. «...цикада...спів снує...» – лящання цикад є невід'ємним елементом спекотливого пейзажу (Теокріт, Верґілій, інші поети); елліністичні поети присвячують цикаді окремі твори, називають її «живою подобою ліри».

7

90 D = Z14

З настрою цього твору визріла складена цією ж алкеєвою строфою Горацієва ода до Таліарха (I, 9), Ось її початок:

Глибоким снігом, бачиш, засипаний
Соракт біліє? Під тягарем важким
Ліси пригнулись, а на річці
Хвилю пливку уже льодом скуто.

Розвій-но холод, в огнище дров докинь,
Котрі сухіші, й чотирирічного
Вина з сабінської амфори
Щедрою нам зачерпни рукою.

«...під скроню... підклади подушку» – Греки й римляни не сиділи за гостиною, а прилягали на спеціальних ложах (найменше число гостей – три; найбільше – дев'ять); звичай *сидіти* за столом – пізніший.

8

91 D = Z 11

Один із епітетів Вакха (Діоніса) – «lysios», тобто звільнюючий від турбот. Мотиви застільних пісень мовби резюмовані в латинській епіграмі, приписуваній Октавіанові Авґусту:

Друзі застільні! Женіть нині геть похмурі турботи,
Щоб ясночолого дня – дух не туманив хмурний.
Що на душі залягло – на ліси хай іде та на гори,
Дружбі, одній лише їй, серце одкрийте своє!
Радості бути не вік! Утікає година. Жартуймо!
Спробуймо ну бодай день вирвати долі із рук!

9

65 D = Z 51

Фраґмент своєрідної «серенади»: після веселої, за щедрим вином, вечірки юнаки розбрідалися, хто куди, виспі-

вуючи під дверима дівчат свої пісні; у цій пісенній фразі вчувається відлуння народних мотивів і віршових розмірів.

10

96 D = Z 22

Зевса й Семели син – Вакх. «Змішуй воду з вином...» – Греки пили вино лише змішане з водою. «Кухоль – з двома...» – тобто один кухоль води – з двома кухлями вина. Пропорції змішування подає, зокрема, Гесіод («Труди і дні», 596).

11

123 D = B 6 L-P

Фраґмент поезії, виконаної іонійським розміром, т. зв. іоніками, що складаються з двох коротких і двох довгих складів (◡◡ – –). Щоб імітувати цей вірш українською мовою, доводиться ставити два односкладові слова поряд, що мали б звучати двома наголошеними складами (замінниками двох довгих в оригіналі): «Скільки бід ти́х – / Та й на вік мій... Спроби відтворення іоніків російською мовою бачимо у В. Іванова: «Не изжить зол, / Не избыть бед! / На роду, знать, / Молодой мне / Горе мыкать!», а також в оригінальній поезії Н. І. Шатернікова, перекладача Горація (кінцівки віршів – іоніками): «Пролетел в строчках сухой ветр, – / Уловить древний хочу метр. / Для меня сладко поймать миг – / Услыхать резкий в

стихе крик». Подібні експерименти – й у В. Маяковського: «Дней бык пег, / Медленна лет арба. / Наш бог бег, / Сердце наше – барабан».

12

73 D = B 6 L-P

Сізіф – «найхитріший серед людей» (Гомер), син фессалійського володаря Еола й Енарети. З ним пов'язані численні міфи, зокрема, про те, як він намагався перехитрити саму Смерть. За свої зухвалі хитрощі був жорстоко покараний: у підземному царстві мусив ненастанно викочувати на стрімку гору камінь, який, тільки-но сягнув вершини, тут же скочувався вниз (*Сізіфів труд*). *Борей*, рвучкий північний вітер, символ негоди й холоднечі, створює тут контраст до домашнього затишку, до зігрітого вином настрою, що його так майстерно відтворить згодом Горацій, зокрема, у своїй оді до Левконої (I, 11), а також у 13 еподі, що дуже близький своєю тональністю саме до цієї застольної пісні Алкея.

13

135 D = Z 21

«Де Океану пруг...» – Океан, за гомерівським світобаченням, – ріка, що омиває землю. Згодом – назва нинішнього Атлантичного океану.

14
92 D = Z 39
На гостині, за вином і піснею, античні мали звичай прикрашати себе вінками зі свіжих квітів та зілля й зливати пахощами.

15
99 D = Z 45 L-P
З уривків Алкеєвих пісень довідуємось імена його друзів: Меланіппа, Есіміда, Бікха, Агесілаіда; тут згадується Менон, до якого поет мав, очевидно, найтепліше почуття.

16
98 D = Z 44 L-P
Найрозлогіше в античних, що зрозуміло, оспівана весна, попередниця спекотливої пори літа. Найуживаніший у греків епітет весни – polyanthemos, *багата квітами* (*многоцвітна* – в І. Франка); тут – *квітуча*.

17
63 D = Z 61 L-P
Цей і наступний фрагмент – фактично те, що залишилось від окремої книги любовних пісень Алкея.

18

Sappho 149 D = Sappho 137 L-P

Після цього фраґменту йде відповідь Сапфо (цей діалог знаємо з цитування Арістотеля):

Було б хороше, чисте хотіння те
Й чогось лихого на язику б не мав –
Очей тоді не опускав би,
Мовив би щире, відверте слово.

І справді, на одній з чорнофігурних ваз (480 р. до Р. Х.) – Алкей з лірою в руці таки опустив очі перед своєю співбесідницею – Сапфо; складається враження, що античний митець орієнтувався саме на ці дві строфи.

19

101 D = Z 37 L-P

Арістодем – леґендарний спартанський володар (поч. XI ст. до Р. Х.) з роду Гераклідів, зараховуваний до семи мудреців, родоначальник усіх спартанських володарів.

20

Z 42

Мова про камінь Тантала. Тантал – син Зевса і німфи Плуто, фриґійський володар. За однією з міфічних версій, за образу богів він був скараний у підземному царстві

постійним страхом: над його головою розхитувався, готовий будь-коли впасти, величезний камінь.

21
134 D = Z 17 L-P
Один із афористичних, близьких до народного прислів'я висловів (див. передмову, с. 19).

22
89 D = Z 20 L-P
Див. передмову, с. 20.

23
35 D = E 1 L-P
І. Франко, захоплений цим образом, розгортає його у цілу римовану строфу (див. с. 88).

24
78 D = B 2 (a) L-P
Брати-близнюки Кастор і Полідевк, що волею Зевса стали сузір'ям Близнят, були, за міфологічним уявленням, також опікунами мореплавців і воїнів. В оригіналі мова про те, що вони звільняють людей від «кривавої» смерті, тож і цей твір, можливо, стосується збройної боротьби на

Лесбосі (море в Алкея часто є тлом тієї боротьби). «...на бистроногих конях...» – Кастора часто зображували як приборкувача коней, а Полідевка як кулачного бійця. «Чорному судну несете ви світло...» – Судно «чорне», бо осмолене; «світло» – електричні спалахи на верхечках щогли під час бурі, надто, коли вона минає; згодом – «вогні св. Ельма». Чорний корабель – і яскраве світло є зразком потужного контрасту гомерівського зразка.

25

3 D = Z 1 L-P

Афіна – верховна олімпійська богиня, втілення державної мудрості й незламної сили; її атрибути – змія і сова, а в поемах Гомера вона виступає з мідним щитом і списом у руках. Коронея – місто в західній Беотії. За переказом, вигнані із Фессалії після Троянської війни беотійці увійшли в край, який назвали своїм іменем, заснувавши там поблизу Коронеї на побережжі ріки, названої Коралійською храм Афіни Ітонійської (Ітонія – місто в Беотії).

26

2 D = 2 L-P

Гермеса, вісника богів, покровителя мандрівників і торгівлі, народила на Кіллені, аркадській горі, Майя, дочка Атланта і Плейони. Алкеєвий гимн наслідує Горацій у присвяченій Меркурієві оді (I, 10).

27

8 D = Z 3 L-P

Ерос – один із найдавніших богів космогонічного характеру, що є тією силою, яка виводить первісний хаос до впорядкованого світу – космосу. Серед різних версій щодо народження Ерота (його вважали, зокрема, сином Ареса й Афродіти) Алкей подає свою, опоетизовану версію: Ерот – син весняного західного вітру Зефіру й вісниці богів Іриди – веселки. «Срібносандальна» – на зразок традиційних епітетів: «срібнолукий (Аполлон), «срібнонога», тобто з білосніжними ногами (Афродіта, Фетіда) тощо; в оригіналі Ірида – «у гарних сандалях» (eupedyllos).

28

T 1 L-P (реконструкцію фрагменту здійснив Д. Пейдж у згаданій монографії – с. 261)

Авторство Алкея щодо цього цього твору, написаного на честь Артеміди, ставлять під сумнів. «Кея дочка» – Кей – один із титанів, батько Лето (Латони), яка народила від Зевса (Кроніда) двійнят – Аполлона й Артеміду, діву-мисливицю.

29

77 D = B 13 L-P

Ен – засноване вихідцями з Мітілени місто на фракійському побережжі Егейського моря біля гирла ріки Гебр

(нині Маріца), що протікає через центральну Фракію, – «найкрасивішої з-поміж усіх рік» (ріки у греків, як і в римлян, чоловічого роду). За переказом, саме у Гебр кинули шалені вакханки голову й ліру пошматованого ними божественного співця Орфея, що доплигли, голова й ліра, до берегів пісенного Лесбосу.

30

N 1 L-P

Алкей у ліричному ключі, віршовими розмірами сапфічної строфи трактує найпоширенішу в античній літературі тему викрадення Парісом, сином троянського царя Пріама, найвродливішої з жінок Єлени, дружини спартанського володаря Менелая, що стало причиною Троянської війни. «Серце» (в оригіналі «thymos») – *дух*, життєва снага, що виражається у прагненнях і пориваннях людини (щось протилежне до раціонального начала). В Евріпідовій «Медеї» героїня твору саме «thymos» називає причиною усіх людських бід. «Донька Зевса й Діони» – Афродіта.

31

74 D = B 10 L-P

Твір побудований на контрастному зіставленні Єлени, чия негідна поведінка призвела до великих нещасть, що завершились спаленням Трої, – і німфи Фетіди, дочки морського бога Нерея, дружини Пелея, володаря мірмідонян у Фессалії. «До богів подібний... син...» – Ахілл.

32

Q 1 L-P

Мова про учасника Троянської війни Аякса Оїліда, сина володаря локрів Оїлея. Після здобуття Трої він збезчестив у храмі Афіни віщу Кассандру, за що розгнівана богиня наслала на зухвальця під час його повернення додому нищівну бурю.

33

46 a D = Z 2 L-P

«Вітрів повсталих...» – Оригінальне «stasis» (*повстання* вітрів) одразу ж сигналізує алегоричну семантику образу: вітри (політичні партії у боротьбі між собою) справді то влягаються, то повстають. Початком пісні, «не розумію», поет наголошує на цілковитій своїй розгубленості у тогочасній політичній ситуації. Деталізація образу у подальших фрагментах засвідчує добру обізнаність поета з морською справою, створює ефект присутності: читач стає мовби учасником морської пригоди. Ситуацію детально наслідує Горацій, творячи й свій образ корабля-держави (Оди, I, 14): Рим, поринувши у громадянські війни, й справді перебував у подібній ситуації; повну розгубленість відчував і Горацій. Реальні описи особисто пережитої бурі знаходимо у «Скорботних елегіях» Овідія (I, 4), де теж можемо дослухатись відлуння Алкеєвих образів.

34

119 + 120 + 122 D = A 6 L-P

«Пильнуйся кожен...» – Алкей, тримаючись моральних засад, належних ще гомерівській, героїчній, традиції, застерігає своїх товаришів по зброї не поганьбити честі роду й не зазнати сорому (aidos).

35

46 b D = D 15 L-P

Цим уривком Алкей не надто оптимістично завершує цикл поезій, що в алегоричних образах представляють боротьбу аристократичних родів проти тиранії.

36

54 D = Z 34 L-P

В описі збройного арсеналу Алкей стисло тримається епічної традиції: види зброї, навіть порядок опису збігається з відповідним пасажем «Іліади», коли озброюється Паріс (III, 330–337); переклад Бориса Тена:

Спершу собі на гомілки наклав наголінники мідні,
Дуже красиві, срібними пряжками їх застебнувши.
Потім і панцир на груди свої надягнув, що від брата
Мав Лікаона: йому-бо якраз він приходивсь до міри.
Через плече перевісив він срібно цвяхований мідний
Меч свій і щит – міцний і великий – взяв із собою.
Голову дужу шоломом покрив він, кутим майстерно,
З кінською гривою, – страшно над гребнем вона розвівалась...

Зіставивши епічний опис із ліричним твором, бачимо, як віршова форма стає вагомою часткою змісту: в Алкеєвій пісні – це вже фактично не опис, а пульсування бойового настрою, хвилююче передчуття бою; градація блиску й оружної сили завершується закликом поета дорівняти тій силі належною мужністю. Цю поезію переклав також Г. Кочур.

37
Z 7 L-P

В оригіналі «aidos», *сором*, – найганебніше, що може спіткати людину; тут – ціле місто – polis.

38
39 D = Z 8 L-P

Після поваленого тирана Меланхра (Піттак тут був на боці Алкея) до влади приходить, тепер уже не без підтримки цього ж таки Піттака, черговий тиран – Мірсіл. Але й він гине, що викликає в Алкея нестримну радість. Подібну радість, у таких же тонах, передає Горацій з приводу перемоги над Клеопатрою (30 р. до Р. Х.) у відомій оді, що починається афористичним «Nunc est bibendum...», що фактично повторює заклик Алкея – *Аж нині пиймо...* (I, 37).

39

31 D = H 2 L-P

Алкей, бачачи владні наміри Піттака, хоче й громадянам розкрити очі на реальний хід подій, прагне попередити прихід нового тирана, який у скорому часі переверне вверх дном усе місто.

40

27 D = D 16 L-P

«Ще поки дим лиш...» – Але знаємо: «Немає диму без вогню». В Есхіла: «Сповіщати [про щось] димом вогнища».

41

87 D = D 16 L-P

В оригіналі – новотвір Алкея: Піттак – «kakopatris» (*погибельний для міста*), епітет, утворений за зразком «eupatris», *благородний, що є благом для міста*.

42

26 D = D 9 L-P (P. Oxy. 1360 fr. 1)

Мова про Піттака, що на початках політичної боротьби на Лесбосі був у союзі з Алкеєм.

43

117 D = F 5 L-P

«В надії глянеш на молоду лозу...» – Піттак – поганий «виноградар», тож марно очікуватиме плодів від свого «господарювання» на тому винограднику – у місті, що віддало йому найвищу владу.

44

43 D = D 12 L-P

«...Атрідів дочку...» – Піттак, одружившись з дочкою аристократа Пентила, чий рід виводив своє походження від Ореста, сина Атріда (Агамемнона), зміцнив своє становище в Мітілені, адже його батько, Гірр, був фракійцем.

45

45 D = D 14 L-P

«...закону слово». – Цікаво, що саме Піттак, якому Алкей так часто дорікає п'янством і розгульним життям, під час свого правління, довідуємося від Діогена Лаертського, видав доволі «тверезий» закон: хто вчинив якийсь злочин у сп'янінні, той повинен понести подвійну кару – за свій вчинок, а також – за те, що перебував у нетверезому стані. Що найбільше обурює Алкея, родового аристократа, – це щось несумісне, з його погляду високі: почесті, яких домігся Піттак, – і його низьке походження. А ось

узяті з різних джерел вислови, що мали б належати Піттакові:

Мовчать не вмієш – не берись і мовити.
Похвалить чесний – краще, ніж лихих юрма.
Щасливцям гордим заздрять тільки телепні.
Чужа біда втішає – божевільного.
Закон схваливши – покорись законові.
У щасті друзів – годі й зрахувати тобі,
В нещасті – декількох лиш друзів матимеш.

46

G 1 L-P

«Рука Еріній...» – З приходом Піттака до влади у ролі есимнета, фактично ж тирана, Алкей змушений був шукати схованку на священній території храму богині Гери десь у глухій місцині на узбережжі Лесбосу. Тут, не втримуючи гніву, він звинувачує свого політичного ворога, а якийсь час союзника у боротьбі з Мірсілом, Піттака у зраді, накликає на нього Еріній, богинь помсти.

47

G 2 L-P

Початкові рядки цього твору тлумачать як оракул (віщування) самої Гери. «Нудно й скудно живу...» – вимушена бездіяльність боляче діймає наділеного кипучою

енергією поета-аристократа. «Агора» – площа, де відбувалися народні зібрання (bule); скликав на них окличник. Традиційне звертання по-батькові (Агесилаїд – син Агесилая, Пелід – син Пелея і т. д.) засвідчує увагу еллінів саме до походження по батьківській лінії; з цією традицією, очевидно, пов'язаний (через Київську Русь) і наш звичай звертатися по-батькові. *Ономакл* – невідома постать чи то з міфології, чи з реального життя. «*чорна* земля» – один із традиційних, гомерівських, епітетів, що їх нерідко зустрічаємо в Алкея. «Хори жінок...» – мова про т. зв. «Каллістеї» (kalliste – *найкрасивіша*), щорічне свято, на якому відбувалися змагання знатних жінок у красі. *Пеплос* – довгий одяг жінок; в оригіналі – епітет «helkesipeploi»: жінки, *тягнучі за собою довгі одіяння*.

48
42 D = D 11
Мова про спробу лідійців, очевидно, задля якихось власних інтересів, підкупити повсталих мітіленських аристократів. Щедрості чужинців протиставляється «лисяча» хитрість краянина – Піттака.

49
50 D = Z 27
Брат Алкея, Антименід, перебуваючи на військовій службі у царя Вавилонії Навуходоносора відзначився у

його поході на Палестину (початок VI ст. до Р. Х.), де у двобої переміг воїна із ворожого табору, за що й був нагороджений коштовним мечем. Алкей адресує йому свою пісню.

50

49 D = Z 105 (a) + Z 105 (b) L-P

Наслідуючи Архілоха з Паросу, Алкей і собі відступає від традиційних аристократичних уявлень про честь – зізнається, що втратив у бою свій щит (згодом і Горацій підхопить цей мотив), а трапилось це в одному з боїв мітіленян з афінянами за володіння Сигеєм у Троаді; переможці, за звичаєм, вивішували захоплені трофеї у своїх храмах. Про цей епізод розповідає Геродот у своїй «Історії» (кн. V, 95).

51

86 D = B 18 L-P

З фрагменту дізнаємось, що Алкей, попри всі життєві пригоди й негаразди, прожив до схилу літ.

Пісні

З давньогрецької переклав Григорій Кочур

Переклади друкуються за найповнішим прижиттєвим виданням перекладача: Кочур Григорій. Друге відлуння: Переклади. – Київ: Дніпро, 1991. – С. 29–30.

Гимни, пісні та фраґменти

З давньогрецької переклав Михайло Соневицький

Український класичний філолог Михайло Соневицький (1892–1975) більше відомий своєю педагогічною та науковою працею, ніж перекладами з давньогрецьких і римських авторів. Тим часом, упродовж свого довгого й творчо наснаженого життя він багато перекладав. Щоправда, його переклади або загинули під час Другої світової війни, або були надруковані вже після смерті перекладача. Щасливим винятком з цього правила є фундаментальна «Історія грецької літератури», густо помережена його перекладами з давньогрецьких поетів – від Гомера й Гесіода до Есхіла й Софокла. У цьому ряді є й переклади з Алкея. Здійснені вони були за виданням Лоубела-Пейджа «Poetarum Lesbiorum Fragmenta» (Оксфорд, 1955). Алкеєві пісні, як зазначав сам перекладач, він відтворював «докладним перекладом», дотримуючись ритму оригіналу (найчастіше алкеєвої строфи), а там, де текст фраґмента був занадто

пошкоджений, цитував «відірвані думки в прозовому перекладі». Переклади Михайла Соневицького були вплетені, взором Івана Франка, в канву оповіді про життя й творчість Алкея. Зараз вони «вилущені» з канви та впорядковані за нумерацією Лоубела-Пейджа; деякі фрагменти мають описові назви, які дав їм сам перекладач, а також і примітки (позначені криптонімом *М. С.*). Цілісною добіркою переклади друкуються вперше. Публікацію підготував Тарас Лучук.

1. Висока сума, вистачала на утримання 500 вояків. – *М. С.*

2. Піттак, син Гірра. – *М. С.*

3. Він же. – *М. С.*

4. Гесіод доручає мішати три мірки води в одною вина, Анакреонт дві мірки води на одну вина. Дуже міцним вином вважалося змішання пів на пів. До винятків належить оця пропозиція мішати одну мірку води з двома вина. Пити немішане вино вважалося варварським звичаєм, а локрійський законодавець Залевк заборонив пити чисте вино під карою смерти, як подає Атеней (X 429a). – *М. С.*

5. Щодо легенів – таке було тоді розуміння людської фізіології. Тепер говорять «намочити горло».

6. Під зорею Алкей має на думці найяснішу зірку, названу далі по імені, Сірій (Сіріус – *Т. Л.*), у констеляції Великого Пса, що найдовше світить на небі наприкінці липня і на початку серпня. – *М. С.*

7. Грецький лікоть виносив 46 см, королівський 52 см, палеста коло 8 см. Отже, той велетень був би на 2,52 м високий! – *М. С.*

8. Цей відомий вірш, писаний 20-складовим скомплікованим метром, передаємо в прозовому перекладі. – *М. С.*

Вибрані фраґменти

З давньогрецької переклав Тарас Лучук

Переклад здійснено за виданнями: Sappho et Alcaeus: Fragmenta / Ed. Eva-Maria Voigt. – Amsterdam: Athenaeum – Pollak & Van Gennep, 1971 (сиґнатура: V); Poetarum Lesbiorum Fragmenta / Ed. Edgar Lobel et Denys Page. – Oxford: At the Clarendon Press, 1997 (сиґнатура: LP). Тексти Алкея збереглися в пошкодженому вигляді на папірусних сувоях, видобутих з пісків Єгипту наприкінці XIX – на початку XX ст. Тому в перекладах є ін'єктури (їх подано у квадратних дужках); там, де текст годі було реконструювати, у квадратних дужках залишено пробіли. Антропоніми й топоніми відтворено зі збереженням фонетичних особливостей еолійського діалекту давньогрецької мови (тому Алена, а не Єлена; Перрам, а не Пріам; Ебр, а не Гебр тощо). При перекладі використано напрацювання англійських текстологів та перекладачів Дейвіда Кемпбелла (Greek Lyric, I: Sappho and Alcaeus / Ed. and Transl. by David A. Campbell. – Cambridge, Mass.; London: Harvard

University Press, 1982) й Мартіна Веста (Greek Lyric Poetry: The Poems and Fragments of the Greek Iambic, Elegiac, and Melic Poets / Transl. with an Introduction and Notes by M. L. West. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2008). Переклади друкуються вперше.

Володимир Лучук

Переспіви з Алкея

Упродовж 1973 року в часописі «Жовтень» друкувався (в перекладі Юрія Мушака) роман німецького письменника Арнольта Броннена «Езоп: Сім оповідок із часів Еллади». Автор, сам класичний філолог за освітою, густо помережив свій роман цитатами з давньогрецьких поетів VII–VI ст. до Р. Х., подавши їх твори (часто без зазначення авторства) у своїй інтерпретації. Український перекладач роману «Езоп», вже навіть тоді леґенда львівської класичної філології, Юрій Мушак запропонував перекласти ці парафрази з давньогрецьких поетів Володимирові Лучуку, справедливо вважаючи, що поетичні тексти адекватно відтворити може тільки поет. Володимир Лучук радо погодився на цю пропозицію, й таким чином постали, зокрема, й публіковані тут переспіви з Алкея. Цілісною добіркою переспіви друкуються вперше. Публікацію підготував Тарас Лучук.

ПРИВАТНА КОЛЕКЦІЯ
Серія заснована у 2002 році

Літературно-художнє видання

АЛКЕЙ.
ПІСНІ ЗАСТОЛЬНІ І ПОВСТАНСЬКІ

Переклад, передмова і примітки Андрія Содомори

Видавець Василь Гутковський
Художнє оформлення Андрій Кісь
Комп'ютерне верстання Роман Івах
Літературний редактор Наталя Троян

Здано на складання 14.03.2013 р.
Підписано до друку 05.04.2013 р.
Формат 70×100/32. Папір офсетний.
Гарнітура Academy. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 6,2. Обл.-вид. арк. 7,4.
Замовлення № 464.

Літературна аґенція «ПІРАМІДА»
Україна, 79006, а/с 10989.
м. Львів, вул. Плугова, 6.
тел./факс: (032) 235-53-28
e-mail: piramidabook@ukr.net
www.piramidabook.com

Надруковано з готових діапозитивів у друкарні ЛА «ПІРАМІДА»,
свідоцтво державного реєстру: серія ДК № 356 від 12.03.2001 р.

А 45 **Алкей. Пісні застольні і повстанські** / *Переклад з давньогрецької, передмова і примітки Андрія Содомори.* – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – 152 с.

ISBN 978-966-441-315-9

У піснях Алкея (VII–VI ст. до Р. Х.), знаменитого лірика з острова Лесбос, сучасника й співвітчизника «десятої музи» – Сапфо, «величність, – за словами античних, – єднається з простотою і стислістю вислову, а милозвучність – із грізною силою». Із фрагментів пісень Алкея, що перекладені тут повністю, чи не найяскравіше проступають визначальні риси давньогрецької лірики, поезії загалом, – розмаїття віршових форм, глибина думки й почуття, пристрасне життєлюбство.

ББК 84(0)3.5

